

Насловна страна: фото Драган Биснић

Издаје
Милешевски културни клуб „СВЕТИ САВА”
Пријепоље

e-mail: zomalesic@ptt.yu
www.savindan.org.yu
тел: 033/713-280

Издаје сваког Савиндана

Председник Главног одбора Клуба
Зоран Малешкић

РЕДАКЦИЈА:
Милева Малешкић,
главна и договорна уредница,
Милован Митровић, Љубомир Шуљагић
Мирјана Тешевић, Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:
Раде Прелић, Зоран Малешкић, Зоран Павловић

ИЛУСТРАЦИЈЕ:
Милутин Дедић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:
Веселин Нишавић

ТЕХНИЧКА ПРИПРЕМА:
Славенко Дробњак

ШТАМПА:
Графопак, Аранђеловац
Ул. Војводе Петра Бојовића б.б.
тел: 034/725-684, факс: 034/720-477

Ж. рачун клуба 180-0205170101500-78

У ОВОМ БРОЈУ

Актуелно

Дарко Танасковић ГЛОСА УЗ ЈЕДНО ЛУКАВСТВО ГЛОБАЛИСТИЧКОГ УМА

Милован Митровић ИЗМЕЂУ РАТНЕ И РАДНЕ ПОСЛОВНЕ ЕТИКЕ

Данијела Славнић РЕГОНАЛИЗАЦИЈА НЕВИДЉИВА ПРЕТЊА

Давор Џалто ЛИЦЕ ИЗМЕЂУ МАСКЕ И ЛИЧНОСТИ

Вујица Бојовић НЕКИ ТО ВОЛЕ ЛАТИНИЦОМ И ЕНГЛЕСКИ

Доброчинство

Ратомир Цвијетић ЗАДУЖБИНА

Марија Шћекић ДУХ ДОБРОЧИНСТВА НАШЕ СРБИЈЕ

Истраживања

Миле Баковић ПАЛЕОЛИТСКО НАСЕЉЕ ЦРВЕНА СТИЈЕНА

Мирослав Дабић РУДАРСКО ТРГОВАЧКА НАСЕЉА У СЛИВУ РЕКЕ РАШКЕ

Слађана Мајдак АНТИЧКИ ГРАД ИЗ ДОБА АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСКОГ

Славољуб Пушица НА СВЕТИМ ВОДАМА ЛИМА

Живојин Андрејић О РАШКИМ ЖУПАНИМА ПРИМИСЛАВУ И БЕЛУШУ

Драгица Премовић Алексић СЈЕНИЧКА ОБЛАСТ У XV ВЕКУ

Драгиша Милосављевић ЗОГРАФ АНДРИЈА ИЗ ТОЦА

Салих Селимовић УГЛЕДНИ СРБИ-СВЕШТЕНИЦИ, ТРГОВЦИ, ЗАНАТЛИЈЕ

Бошко Б. Копуновић ПОП ЧЕДОМИР ЧАКАРЕВИЋ ИЗ ШТИТКОВА

Људи и догађаји

Миле Вуловић ПРВИ ДАН У БРОДАРЕВСКОЈ ПАРОХИЈИ

Добрило Аранитовић ПОД ОКРИЉЕМ МИЛОСРДНОГ АНЂЕЛА

Зоран Шапоњић ЉУБОМИРОВА ЗЕМЉА

Милева Малешкић СВЕТОМ ПИСАХ РАДОСТ ЖИВОТА

Иван Рашковић НОВИ КОНАК МАНАСТИРА БАЊСКА

Милан Р. Цмиљановић ЗАВИЧАЈ У КЛУПКУ СВЕТОГ КАМЕНА

Хаџо Мушовић ЖИВОТНА СТАЗА БРАНКА ЗЕЈАКА

Мирјана Тешевић СВЕ НАС ПОВЕЗУЈЕ ДУХ САВИНДАНА

ДОДАТАК САВИНДАНА

СТО ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ОД БАБИНСКЕ БУНЕ

ГЛОСА УЗ ЈЕДНО ЛУКАВСТВО ГЛОБАЛИСТИЧКОГ УМА

Разорни немири и ерупције рушилачког гнева младих имиграната из претежно муслиманских породица пореклом из црне Африке и Магреба, који су крајем прошле године данима потресали предграђа Париза и још неких француских и европских градова, мало су кога могли оставити равнодушним. Усталасало се забринуто јавно мњење Запада, огласили су се многобројни политичари и тзв. друштвени делатници, али и теоретичари, аналитичари, експерти и, наравно, "експерти", тражећи и нудећи дијагнозе и објашњења суштине ове особене појаве која у много чему измиче уобичајеним мерилима и стереотипним мисаоним матрицама. Већ данас се може без устезања оценити да је "интифада у европским предграђима" покренула занимљиву расправу најширег значаја, у којој је изнето и износи се прегршт занимљивих и подстицајних идеја које буде наду у могућност квалитетног заокрета ка објективном и интелектуално одговорном сагледавању једног аспекта савременог исламског изазова, искушења пред којим се налази хришћанска (или постхришћанска, како кажу неки) Европа, али и сам ислам, односно европски муслимани. Удар нађе искру у камену! Штета је, само, што се по ко зна који пут потврђује да је критичкој свести и савести потребно да одавно запажени конфликтни процеси досегну степен драматичне ескалације, како би се пренуле и озбиљно суочиле с њиховим већ испољеним тешким последицама. Заточеници разних видова "политичке коректности", заробљеници комотног опортунизма или одређених посебних групних и личних интереса, они који се сматрају и које окружење сматра интелектуалцима, по ко зна који пут већински су пали на испиту. А требало је, рецимо, само пажљиво прочитати још поодавно објављену књигу француског исламолога Жила Кепела *Предграђа ислама* и посветити дужну пажњу њеној видовитој поруци и поуци...

Нису, међутим, баш сви неспремно дочекали талас бунта у европским предграђима. Некима је ова спектакуларна социјална ерупција у самом срцу Старог континента пружиала прилику да је илустративно и аргументацијски искористе ради прибављања додатне уверљивости тезама за које се програмски залажу. У оваквим настојањима, појединци међу тим модерним кондотијерима једне једине спасоносне Истине за

човечанство, а таквих "Истина" је, наравно, више, испољавају завидну маштовитост и готово мађионичарску вештину да сваку појаву протумаче на начин који тера воду на њихову идеолошку воденицу. Нашу пажњу привукао је један у сваком погледу изузетан пример описане телеолошке методологије. Реч је о укључивању у дебату познатог америчког професора међународне политичке економије и геополитичког мислиоца глобалистичке оријентације Френсиса Фукујама, чије ниједно оглашавање не може проћи незапажено.

Контраверзном пророку "краја историје" и наступања "постидеолошког доба" с почетка деведесетих година прошлог века ништа не смета да, непосредно по ступању у ново столеће, једну веома историјску и наглашено идеологизовану појаву протумачи у функцији промовисања глобалистичке визије пожељног стања света. Они који су приметили, а добрим делом и на сопственој кожи осетили, колико је историје произведено од тренутка кад је Фукујама обзнанио њен крај и какве су све идеологије у међувремену харале и пустошиле међу људима и народима, не могу а да пред новим Фукујаминим интерпретативним подухватом не заврте сумњичаво главом. Има ли разлога за подозрење? Мислим да има, и то много, иако основне поставке изнете у његовом огледу "Европа је Мека глобалног ислама" (преноси га 4. јанура 2006. римска *Corriere della sera* из европског издања *Wall Street Journal*) почивају на делом тачним премисама. Заводљива убедљивост пледојаеа таквих интелектуалних асова и уходаних проповедника "једне Истине", у овом случају либерално-глобалистичке, и лежи, уосталом, у томе што не оперишу неистинама и дезинформацијама, већ успевају да непобитне чињенице и утемељене стручне увиде оригиналним мисаоним маневрима упрегну у квадриге своје опште замисли. Покушајмо да развидимо у чему се, бар како мени изгледа, овом приликом, испољава то лукавство глобалистичког ума.

Пред трагичношћу терористичких напада у европским престоницама и онеспокојавајућим бунтом муслиманске омладине из друге и треће усељеничке генерације у њиховим предграђима, Ф.Фукујама сугерише да је потребно коренито променити наше поимање природе претње екстремног исламизма. Досад је, наиме, превла-

дала склоност да се он схвати као извозни производ настао у далеким муслиманским земљама, као што су Афганистан, Пакистан или подручје Блиског истока, одакле се уноси, убацује на европско тле. У складу с таквим виђењем, решење је тражено у одлажењу и даловању на лицу места, војним, економским, политичко-дипломатским и другим средствима, како би се опасност сасекла у корену и елиминисала, а тамошње државе усмериле на пут демократије. Извозом демократије, дакле, против извоза исламизма и тероризма. Подсећајући на то да су извршиоци већине терористичких напада на европском тлу били муслимани настањени и/или школовани на Западу, Фукујама сматра да има сасвим довољно јаким разлога за закључак де се главно извориште исламског екстремизма новог типа потражи управо у самој Европи. Учинићемо тешку грешку, ако идеологију савремених европских исламиста и даље будемо тумачили као афирмисање традиционалних муслиманских вредности и културе, упозорава он и објашњава да у свету ислама млади немају проблема са својим културним идентитетом, јер се они њиме, без могућности за неки другачији избор или стварну дилему, натапају из породичне и друштвене средине у коју су урођени. Могу бити само муслимани и ништа друго, па и не долазе у искушење да сами себи, и другима, поставе питање "ко смо, заправо, ми?".

Сасвим другачије, предочава Фукујама, стоји ствар с муслиманском младежи у западноевропским земљама, јер она је, у условима разпетости између традиционалне муслиманске (с којом је изгубила присну везу) и модерне европске културе (у коју није потпуно интегрисана), упућена да направи избор, што није нимало лако и, уз хроничне социјалне недаће и прикраћености, продубљује осећање искорењености и неприхваћености. Да би поткрепио ову своју тврдњу, Ф.Фукујама се позива на ставове саопштене у новој књизи угледног француског исламолога Оливијеа Роа *Глобални муслиман. Западни корени новој ислама*, одраније познатог по самосвојној тези о "поразу фундаменталистичког и наступу постфундаменталистичког ислама". Роа, рекао бих разложно, констатује да је савремени исламски радикализам, заправо, производ "детериторијализације" и, следствено, "декултурације" ислама. Млади

европски муслимани, рођени и одрасли на Западу, за разлику од својих истоверника у муслиманским свету, немају ни територијални ни културни (исламски) завичај, тако да пролазе кроз раздирућу кризу идентитета. У стању такве пометености, млади европски муслимани долазе у додир с позивом харизматских вођа, као што је, на пример, један Осам бин Ладен, а који им нуде визију универзалистичког и чистог ислама, ослобођеног традиционалних и локалних обележја. Ако прихвате да се укључе у редове "бораца на Алаховом путу", постаће уважени припадници глобалне исламске заједнице (Умма), без обзира на то где живе и ко их окружује. Усавршена модерна средства комуникације и информације, а првенствено интернет, захваљујући чијем премрежавању Планете се практично укидају временске и просторне дистанце и димензије, моћни су канали неоисламистичке пропаганде и индоктринације. Да би постао "муџахид" ("ревносник цихада") млади париски или лондонски муслиман не мора чак ни да иде у џамију. Довољно је да седи пред екраном свог рачунара. Вера је у срцу, а не у џамији, а муслиман молити може било где, обраћајући се непосредно Свевишњем, без посредника.

Све што је досад изнето, а што је, у ствари, аргументација О.Роа, а не Ф.Фукујама, не само да је сасвим прихватљиво, већ, штавише, представља свеж и драгоцен допринос разматрању и целомитом сагледавању праве природе феномена исламистичке радикализације код припадника другог и трећег покољења муслиманске усељеничке популације у Западној Европи. Могло би се, евентуално, само приметити да изнету посебност, односно квалитативну промену природе исламистичког вјерују младих муслимана по периферијама западноевропских градова не би требало апсолутизовати, као да је то једини вид радикализације у муслиманским имигрантским заједницама. Знатан део старије муслиманске популације чува традиционалне вредности, условно речено, "џамијског" ислама и окупља се око својих имама. Ако и кад се радикализује или, бар, у све већој мери изолационистички понаша, а такве тенденције су прилично распрострањене, онда се овај вернички корпус радикализује у традиционалистичком кључу, уз варирање од конзервативнијих до већма фундаменталистичких модела живљења у складу с исламским начелима. Укратко, има и традиционалистичке и нетрадиционалистичке, "неофундаменталистичке" радикализације.

Проблеми с уверљивошћу и прихватљивошћу Фукујаминих гледишта и (имплицитних) препорука настаје у тренутку кад он, поставивши, уз помоћ О.Роа, неопходну чврсту базу за развијање дискурса до којег му је суштински стало, креће у елаборацију европске компоненте новонастале ситуације с младим муслиманима. Полазећи од претходно изнете слике духовно и вредносно опустошених младих европских муслимана као лаког плена екстремистичке цихадске идеологије, Фукујама изводи закључак да оно што се њима и с њима Европи дешава и није ништа ново и непознато. Брза модернизација и трансформација друштва и раније је на Старом континенту, као пратећу појаву, стварала отуђеност међу омладином, из чега су настајали анархистички, бољшевички, фашистички, као и леви и десни терористички покрети. По Фукујама, реч је о типолошки истоврсним манифестацијама екстремизма, при чему се само мењала конкретна идеолошка матрица. Ако је тако, а он тврди да јесте, онда проблем неће бити решен "сређивањем" прилика на исламском Истоку и уређивањем живота тамошњим муслиманима извозом и, укаже ли се потреба, наметањем демократије. За бујање неоисламистичког радикализма у недрима Европе није пресудно оно што се збива у Афганистану, Ираку, Ирану или Саудијској Арабији, већ ту, код куће, где се налази истинско социјално и психолошко извориште те нове самозаразне болести. Лек би, сходно томе, ваљало тражити на терену где и из кога се патологија генерише.

Европа би, верује Фукујама, требало да изнађе нови модел интегрисања отуђене и дезоријентисане усељеничке популације из друге и треће генерације муслимана који су њени држављани, па самим тим и њен проблем. Желећи да остави утисак уравнотеженог приступа, објективности, а и уважавања и разумевања за европске реалности, овај доследни заговорник глобалистичког нивелисања свих цивилизацијских разноликости и "неравнина", признаје да противречности које постоје и нарастају није једноставно и лако отклонити. Амерички професор оцењује да се Европљани јесу, додуше, политички определили да у други план потисну национални идентитет (идентитете), зарад једног отвореног, толерантног, "постнационалног" европства, али да су у том "ослобађању" стали на пола пута. Холанђанима, Немцима, Французима и другима наставља да буде својствено снажно национално осећање које се испољава у разним облицима и на готово свим нивоима менталне и социјалне структуре индивидуалног и колективног

бића, суштински и трајно недоступног исходишно неевропским (и нехришћанским) усељеницима. А срж конфликта, као што смо видели, и састоји се у безнадежној немогућности младих муслимана да се интегришу, па би у тој равни и требало тражити путеве решења.

Фукујама се свесно устеже да одсечно препоручи своју рецептуру за отклањање уочених европских противречности, јер не жели да се његово оглашавање доживи као арогантно прекоатлантско доцирање, на шта су многи недовољно "постнационални" Европљани (за Фукујама "гневни популисти с деснице") још увек поприлично осетљиви. Ипак, иако су му савети обазриво формулисани, њихов смисао је више него јасан, као и крајња мета којој смерају.

Да би се створили предуслови за складно уклапање "детериторијализованих" и "декултурисаних" младих муслимана у демократски контекст европских друштва, нужно је, поручује Фукујама, одлучно раскрстити с контрапродуктивном политиком мултикултурализма, јер се показало да она производи (исламистички) радикализам. Како би се ова пилула лакше прогутала, Фукујама, наравно, не доводи у питање легитимност мера државне принуде и силе према изгредницима и свима који угрожавају поредак, мир, безбедност и имовину суграђана и заједнице. Главна порука је, ипак, да је мултикултурализам, за који су се управо прваци "слободног" и "отвореног" друштва донедавно упорно залагали и уобличавали га у прекорне и оштре лекције ретроградним националистима, постао превазиђен и заблудан, а да практично није у пуној мери нигде ни заживео! Па шта онда да се ради? У одговору на то кључно питање, Фукујама на моменат разоткрива догматско глобалистичко лице и тражи од Европљана да своје дефиниције националног идентитета преформулишу на начин који ће их учинити прихватљивим за грађане незападњачког "background". Ту смо, дакле!

Чини ми се да је, уз нужно поједностављивање, Фукујаминау логику могуће протумачити као захтев Европљанима да се културно уподобе стању у коме се налазе млади припадници отуђених имигрантских муслиманских заједнице, како би се ове лакше и потпуније интегрисале. Ако су ови "детериторијализовани" и "декултурисани", онда такви у сопственој кући, да би она постала заједничка, треба да буду и Европљани. У "постнационалној" епохи Французи би, ваљда, требало да престану бити Французи, Холанђани Холанђани, Немци Немци... Србима је, уосталом, већ поодавно довољно јасно и болно поручено да није савремено бити

Србин, али су они, изгледа, у том погледу поприлично тврдоглави. Кад је убијен холандски филмски уметник Тео Ван Гог показало се да и Холанђани могу испољити "српске" особине, а богме и Французи провоцирани дивљањем по предграђима својих градова. Треба ли они, рецимо, да из својих школских књига избаце "Песму о Роланду", само зато што је овај ратовао са Сараценима, као што су неки од Срба захтевали да се одрекну Његоша? Хоће ли европски муслимани, заузврат, одустати од *Курана*, у коме се, поред осталог, позива и на борбу против "неверника"?

Фукујама признаје да је "формирање таквог националног идентитета који би повезивао грађане свих религија и етничких припадности у једну заједничку демократску културу" осетљив и тежак задатак. Многи Европљани сматрају да је модел америчког "лонца за претапање" ("melting pot") непреносив у европски простор, где идентитет и даље почива на крви, тлу и древном колективном памћењу. Можда то тако и мора бити, резигнирано се вајка Фукујама, али ће се у том случају европска демократија наћи у још озбиљнијој неприлици кад број европских муслимана буде знатно већи него данас. А пошто је Европа једно од важних попришта борбе против тероризма, њено посртање одразиће се на све нас, упозорава, на крају амерички геополитичар.

Неке појаве и тенденције у друштвеном и културном животу Европе, чији је заједнички именуатељ релативизовање, разводњавање и потискивање, све до укидања, одређених вредности које припадају самим темељима европског цивилизацијског идентитета, упућују на то да Фукујама није без истомишљеника ни на Старом континенту. Један од главних аргумената против изричитог позивања на (јудео) хришћанске корене европства у преамбули "Устава" Нове Европе био је управо зазирање од могуће негативне реакције на муслиманској страни. На Деридином филозофском трагу, неки млађи иконокласти прижељкују да, након распећене политичке сфере, "деконструисана" треба да буде и она религијска. Европа као да би требало да постане помно пребрисана "tabula rasa", по којој ће неки глобални ум (или можда светска влада?) слободно и произвољно исцртавати нове "постисторијске", "постидеолошке" и "постнационалне" координате за савршено манипулисање људима "без својстава". Непримерено је у вези с таквим визијама решавања муслиманског и свих других проблема сложене европске духовне, етничке и културне

структуре призивати у сећање фамозни, и јединствени, прекоокеански "melting pot". Сам Фукујама каже да је вера била онај кохезивни катализатор који је омогућио да се, непоновљивим стицајем околности, разнородни усељеници у Нови свет стопе у једну, Америчку нацију. Од Европљана се тражи нешто сасвим друго, уз превиђање капиталне чињенице да они нису дођоши с разних меридијана, већ вековима домаћини у својој европској кући и њеним националним становима. Тешко је замислити да ће они затрти сопствено биће, као што су то учинили амерички усељеници с Индијанцима, ради рашчишћавања терена за несметано интегрисање инородних и иноверских, изворно неевропских новоевропљана. И да ли би то онда уопште било интегрисање (с ким? у шта?) или освајање, запоседање разевропљене територије од стране "детериторијализованих" и "декултурисаних", али исламски и те како свесних "глобалних муслимана"? Срећом, реч је, у крајњој линији, о утопији, али зар нам је мало поразних историјских искустава с немерљивим штетама и уназађењима проузрокованим упорним и тврдоглавим настојањима планског досезања разних утопија?

На посебан опрез упућује извесност да Ф.Фукујама никако није само још један свирач у оркестру безидејних глобалистичких плаћеника који опесивно, али и репетитивно свирају на једној те истој житици. Не, он је потврђено оригиналан, одлично обавештен и подстицајан мислилац, један од најутицајнијих на преласку из другог у трећи миленијум. Поврх тога, Фукујама је и интелектуално и хуманистички одговоран, што се убедљиво потврдило у његовим бескомпромисним полемичким обрачунима с тзв. "трансхуманистима", покретом који смера да, коришћењем најсавршенијих технологија и врхунских научних знања, човека "ослободи" чак и "стега" његове биолошке природе. Идеју да би револуционарна биотехнологија човеку могла омогућити да постане сопствени творац и дизајнер, уверени глобалиста Фукујама оценио је као најопаснију замисао нашег времена. Нема сумње да је у томе потпуно у праву. Оно што додатно забрињава баш зато што је у праву јесте његово (и не само његово) неувиђање да рецептура коју нуди ради превазилажења једног све дубљег унутрашњег јаза у западноевропским друштвима иде у истом смеру, односно води истим, засад само "трансивилизацијским" путем, чија је не више тако далека последња станица "трансхуманистичко" рашчовечење човека.

Како остати равнодушан пред осведочењем да једно заводљиво лукавство глобалистичког ума, смишљено с намером да се повод имигрантског бунта у предграђима европских престоница тенденциозно идеолошки функционализује, није заправо ништа друго до нови пример аутентичне, искрене неспособности разумевања места, улоге и смисла културе/култура и традиције/традиција у људским стварима. Има ли суштински модернијег скулптуралног израза од древног кикладског? Који је драмски писац савременији од сввременог Шекспира? Знамо ли за неки секуларни морални кодекс целовитији и универзалнији од Десет Божијих заповести? Хоће ли Европљани хтећи и моћи да се лише властитог вишедимензионалног идентитета, који је и верски и културни и етнички и национални, како би се бесловесно подастрли уливању страних цивилизацијских супстанци, уверени да тиме остварују идеал "отвореног демократског друштва", прихватљивог свима, а нарочито онима који би да га пониште?

Одговор на "европску интифаду" никако не би смео бити неки нови унутаревропски зид, попут оног израелског, али ни рушење и поравнавање баш свих бедема који су вековима обезбеђивали какав-такав поредак и закономерност у очувању природне, и од Бога дате, разноликости света. Научници тврде да се у том свету данас говори око шест хиљада језика, али да би их за сто година могло преживети свега двадесетак. Означава ли то цивилизацијски напредак? Већина се слаже да не, иако би се људи глобално вероватно лакше споразумевали. Питање је само да ли би имали о чему да разговарају, да пријатељују, тргују и да се свађају. Како би им живот тек постао неподношљиво досадан да се сви врате у једнојезичку "предвавилонску" идилу! Рајско насеље обећава благостање искључиво у есхатолошкој перспективи. Сви ранији покушаји да се оно пројектује и оствари на земљи водили су кроз овоземаљски пакао, према коме су буктиње запаљених аутомобила у париским предграђима само безазлени свици у европској помрчини. Чувајмо се искушења, и савета, да их покушамо одагнати глобалистичком промајом која ће нас све заједно повући у претећу неизвесност потчињавања некој отуђеној, хладној вољи, равнодушној и према Богу и према Алаху, али и према човеку.

Дарко Танасковић

ИЗМЕЋУ РАТНЕ И РАДНЕ ПОСЛОВНЕ ЕТИКЕ

Послована етика је етика примењена у бизнису, једна практична и примењена етика, поље сусрета бизниса као праксе и етике као моралне процене исте ње праксе.

Пословна етика је наслов синтетичке студије Ричарда ди Џорџа која је и код нас преведена и објављена (2003), а сматра се за најзначајнију књигу о пословној етици у свету. Ди Џорџ каже да се пословна етика може схватити на два начина:

Као покрет за етику у бизнису који се јавља од седамдесетих година 20 века, када је дошло до "слома мита о аморалном бизнису" (Ди Џорџ, с. 17). Тада су студенти, покрети потрошача, еколози и сличне групе почели јавно да жигосу америчке фирме које неморално послују. Масмедији су почели да критикују фирме и пословне људе који се баве корупцијом (подмићивањем), који се лажно представљају, изнуђују провизију ("рекет"), злоупотребљавају службене положаје и информације, тргују опасним производима, манипулишу с новцем и тржиштима, угрожавају природну средину и маргиналне друштвене групе.

Пословна етика као део етике уопште, не противречи оном првом схватању пословне етике него само појашњава став да и у бизнису важе иста морална начела као и у свакој другој људској делатности. То значи да ни у бизнису није дозвољено оно што није дозвољено на неким другим пољима друштвеног живота. Пословна етика, дакле, није нека посебна етика, него је само општа етика примењена на једно посебно поље друштвеног деловања.

Послована етика је етика примењена у бизнису, поље сусрета бизниса и етике које је широко (национално и глобално) - као и сам бизнис. Да би се разумело значење израза "пословна етика" потребно је одредити значење појма "бизнис" и појма "етика" и указати на начине и нивое на којима се они укрштају.

Бизнис је израз који обухвата широк спектар пословних активности које имају за циљ профит. Ту спадају све економске активности профитабилних организација, од производње до продаје и куповине добара и услуга које се врше зарад профита.

Етика је општа (филозофска) наука о моралу која описује моралну праксу (дескриптивна етика), образлаже основна морална начела (нормативна етика) и анализира моралне исказе и вредности (аналитичка етика, или

мета-етика која проучава логику моралног расуђивања).

Полазећи од америчког пословног искуства Р. д. Џорџ истиче неколико важних задатака пословне етике и планова на којима се врши етичка анализа и укрштају моралне процене савременог бизниса.

Макро-план се односи на морално вредновање економског система слободног предузетништва и његових могућих алтернатива.

Средњи ниво анализе су корпорације, синдикати, потрошачи, мале фирме.

Трећи је појединачни план, морално процењивање појединих бизнисмена који учествују у пословним активностима на прва два плана. Пословна елита је увек састављена од људи који су више или мање (не)морални, који у сваком глобалном систему и у свакој посебној корпорацији дају свој индивидуални печат пословној моралности.

Интернационални план бизниса је повезан са деловањем мултинационалних корпорација чија етичност се процењује према глобалним опасностима које њихова пословна активност представља за конкретна друштва и природну средину (за глобално загревање, киселе кише, масовну сечу шума и сл.).

Савремени бизнис се одвија у пословном систему слободног предузетништва који почива на одређеним односима који су основ и за одговарајуће етичке претпоставке - јер садржи неке пословне вредности.

Слободан бизнис, без непосредне државне интервенције, ослања се на зрелост, способност и одговорност актера у пословању, за разлику од система дириговане привреде. Слободно предузетништво претпоставља да свака особа сама најбоље зна шта жели и шта јој највише одговара. Следи етичка претпоставка да је систем добар, јер сваком омогућује да делујући слободно, искористи оно са чиме располаже и стекне оно што жели. Али, у томе се крије и супротна етичка претпоставка - о аморалности бизниса који почива на себичним мотивима и не осврће се на потребе других (Р. д. Џорџ, с.20).

Профит, новац и материјална добра представљају основне вредности у систему слободног предузетништва. То подразумева опредељење за послове који доносе добит и новац, којим се стичу добра која омогућују "добар живот". Ту се подразумева етичка претпоставка да оно што је добро

може да се купи новцем. Претпоставка о аморалности бизниса више се везује за чежњу ка профиту него за тежњу ка добрима, но обоје је део система.

Идеализација система слободног предузетништва садржана је већ у вредносном атрибуту "слободан". Идеали-стички карактер имају и пословне вредности које су као идеали укључене у тај систем, а то су: поштење и једнаке прилике (шансе). Очекује се да у овом систему пословне трансакције буду поштене. Пошто у свакој трансакцији учествују две стране, поштен је онај посао у којем обе стране остваре своје интересе (добро за себе). Поштење подразумева часност и истинољубивост учесника у пословима. Идеал једнаких прилика стоји у позадини свих других вредности, као претпоставка да талентоване особе, које су вољне да раде, могу да успеју у поштену послу.

Конкуренција је добра, јер она покреће и одржава систем слободног предузетништва. Све је подложно конкуренцији: производи се такмиче за купце на тржишту, капиталисти се надмећу за већи профит и добре раднике, радници се боре за добар посао, већу плату, брже напредовање. Мит о "аморалном бизнису" полази од оцене да конкуренција није добра.

Неједнакост је уграђена у систем слободног предузетништва. Неки у систему успевају, а неки не. Богатство и добра зарада привлачи све, али награђивање је различито. Систем садржи награду за предузети ризик, али самим тим допушта и неуспех. Систему је, као и успех, потребан и неуспех. Надметање искључује слабе, мање продуктивне, претерано опрезне и мање веште и тако подстиче системску ефикасност.

Прагматичност је вредност у систему који првенствено цени практичне резултате (уместо теоријске апстракције). Борба за резултате у послу повећава ефикасност бизниса.

Ефикасност је повезана са свим осталим системским вредностима, а испољава се у настојању да се произведе што више, што квалитетније робе, са што мањим трошковима и за што мање времена.

Говорећи о налицју америчког система слободног предузетништва, Р. д. Џорџ наводи неколико његових слабих страна, оних које се никако не могу сматрати као добре, али су дубоко у систему укоренење.

Америчко обиле ослабило је ону стару протестантску радиноост и штедљивост, које је заменила потро-

шачка разузданост и жеља за лаким животом.

Концепт брзог застаревања производа намеће расипничку потрошњу. Производи се више не праве тако да што дуже трају и што боље служе људима него да задовоље тренутну (често само статусну) потребу купаца.

Краткорочни циљеви (и калкулације) потикују дугорочне. Раширен је површни оптимизам да треба мислити о најближој будућности, а на дуги рок ствари ће се саме по себи некако средити. Данас се не зна каква ће бити цена такве "будућности" - када она дође и не буде била онаква како смо се надали.

Своје разматрање етичких претпоставки америчког бизниса Р. д. Џорџ закључује серијом отворених питања која се у извесној мери могу односити на сваки други пословни систем који се позива на слободно предузетништво.

"Амерички систем пословних вредности је мешавина добра и зла. Треба ли слободу наглашавати више него безбедност, или конкуренцију више него једнакост? Како можемо да ограничимо негативне видове неких вредности, и обуздамо нежељене последице пош-товања других? Да ли се вредносни систем мења? Да ли су неке вредности - на пример, оне засноване на обиљу - застареле? Многи људи постављају ова питања док нам се друштво носи са стварношћу ограничених извора, растућег захтева за економском и политичком једнакошћу, све већег притиска стране конкуренције, старења многих грана наше индустрије, загађења ваздуха, воде и земље. Које се вредности могу морално оправдати? И да ли је систем слободног предузетништва по себи морално оправдљив? Ако јесте, под којим условима? Сва ова питања изучава етика пословања." (Р. д. Џорџ, *Пословна етика*, с. 22).

Пословна етика светских религија

Велику тему односа светских религија и модерне пословне етике отворио је почетком 20. века знаменити **Макс Вебер**, својом чувеном студијом *Протестантска етика и дух капитализма* (1904-1905). Вебер је био један од најбољих зналаца светских религија које је упоредно проучавао од почетка па до краја својег истраживачког рада. Десет година након објављивања студије о утицају протестантизма на појаву капитализма Вебер је написао још неколико мањих радова под заједничким насловом *Пословна етика светских религија*. Рад на овој студији прекинут је Веберовом прераном смрћу (1920), а урађени су делови који се односе на конфучијанство и таоизам, на будизам и хиндуизам, као и на древни јудаизам.

Вебер се посебно бавио чиниоцима који су довели до развоја модерног капитализма у Европи. Важно је на почетку нагласити да Вебер никад није тврдио да протестантска етика непосредно делује као некакав издвојени и одлучујући фактор које сам по себи може да произведе један тако сложен систем односа какав је био капитализам. Он је само настојао да укаже на оне чиниоце које су други занемаривали, на *рационалне елементе његове етике* који су се развили у оквиру протестантизма пре и више него у било којој другој религијској и цивилизацијској матрици. То су они елементи који су погодовали стварању институционалних образаца који уносе **професионални активизам, формалну хијерархију, ред и дисциплину** у организовану структуру деловања на свим пољима модерног капиталистичког друштва. У томе се огледа суштина Веберове **теорије рационализације** модерног друштвеног живота у оквиру које треба разумевати и његову чувену **"протестантску тезу"**. Протестантска етика, дакле, није непосредно довела до појаве капитализма него је припомогла да се у европском грађанском друштву развију рационалне институције које су погодовале брзом развоју модерног капитализма, уз традиционалне економске и правне институције које су од раније постојале у западној Европи.

Упоређујући **католике и протестанте** Вебер наводи речи једног немачког књижевника: "Католик је... мирнији; с мањим смислом за привређивање, он на једну што је могућно безбједнију каријеру полаже више, макар и с мањим приходом, него на какав опасан, узбудљив живот, који, евентуално, доноси части и богатства. У народу се шaljиво каже: или добро јести или мирно спавати. У овом случају протестант воли да једе добро, док католик хоће мирно да спава" (Вебер, *Протестантска етика и дух капитализма*, с. 12.). Вебер, такође, показује како одређена религиозна атмосфера у породици условљава начин и правац васпитања, образовања и професионалну оријентацију. У том смислу већи је релативни удео протестаната него католика међу индустријалцима и на руководећим положајима у привредним институцијама, протестанти се више школују у техничким школама, а католици у гимназијама и другим хуманистичким струкама. Уопште гледано, закључује Вебер, "стоји чињеница да су протестанти (особито неки - калвинисти), како као владајући тако и као завладани слој, како као већина тако и као мањина, показивали специфичну склоност за рационализам, која се код католика ни у једном ни у другом положају није могла да

запази нити се сада запажа. Разлог различитог држања, дакле, мора да се тражи поглавито у трајном унутарњем карактеру, а не само у тренутном спољњем историјско-политичком положају конфесије" (Исто, с.11).

Протестантска "етика позива" свим пуританцима, калвинистима, баптистима, квекерима, методистима и другим аскетским протестантским сектама, као њихову "свету дужност" налаже одлагање задовољства, аскетску посвећеност раду и послу, али због жеље за успехом, а не због стицања профита који ће се трошити на овоземаљска уживања. Вебер је стално истицао да **идеје** само "дефинишу ситуацију" у којој се делује (утичу на разумевање контекста), а само деловање детерминишу **интереси**. А интереси стварно одређују деловање и понашање тек кад се уграде у **институције**. Зато саме верске идеје (па ни оне протестантске) не одређују друштвене токове непосредно, него посредно, тако што стварају духовну климу која омогућује да се повежу верски циљеви и неки пословни интереси, који се потом остварују преко одговарајућих институција.

Имајући ово у виду Вебер је анализирао разлике између верских идеја протестантизма, хиндуизма и конфучијанства и начин како су те различите верске идеје претваране у верске циљеве и интересе, а интереси уграђивани у институције. Овај пут анализе настајања капитализма Веберу се учинио значајним, јер се запитао зашто се капитализам у одређено време развио у Европи кад је све до протестантске реформације Кина у понечему изгледала развијенија, а и Индија је имала неке своје предности у односу на Европу. Тако се Веберу као протестанту по пореклу и по убеђењу наметнула "протестантска хипотеза".

Кина је, на пример, у времену које претходи протестантској реформацији пре Европе дошла до неких техничких проналазака (компас, барут), имала је развијену трговину у светским размерама (чувени "пут свиле"). Европа је била издељена на велики број малих државица, а кинеско царство је било уједињено и многољудно (у Кини 100-130 милиона, наспрам 50-55 милиона у Европи). Папирни новац који је у Кини коришћен и најопремљенија морнарица света погодовали су трговини. **Кон-фучијанска** духовна традиција била је позната по својој мудрој прагматичној световности. С њом у вези је и онај познати кинески став "није важно да ли је мачка црна или бела - важно је да лови мишеве" који је и данас основна идеја кинеског пута у транзицији од социјализма ка капитализму. Кинеска кон-фучијанска духовност презире метафизичке спекулације, мистицизам и трансцендентализам. Са друге стране, Кинези

нису презирали стицање материјалних добара него су волели овоземаљске ствари и ценили новац. Питајући се у чему је онда разлика између конфуцијанства и калвинизма (протестантизма) Вебер примећује да је кинеска доктрина била **рационално прилагођавање** свету, а протестантска **рационално овладавање** светом.

Индија је, такође, имала неке важне предуслове да развије капитализам, а ипак га није развила. Индијска трговина са Западом је била вековима развијена. У Индији је новац даван под интерес кад је то на Западу осуђивано. Тржнице су у Индији настале истовремено кад и пијаце у Италији. Градови су били не само војна већ и трговачка средишта. Шта је онда било битна разлика? Вебер налази да три велике вере у Индији **браманизам**, **будизам** и **џаинизам** нису позивале на економски активизам него су замишљале неке друге путеве за спасење душе који су сви били више или мање фаталистички. **Индијски кастински систем** је захтевао, а вера налагала, још драстичније прилагођавање тешким приликама него што је то било у Кини, а то није погодновало духу капитализма.

Браманизам је најраширенија религија у Индији и зато се назива и хиндуизам. То је веровање у општу "душу света", а тај основни принцип вере зове се *браман*. Појединачна душа је бесмртна, али је стопљена са телом, које је чулно, пролазно и коначно. Циљ појединачне душе је да се одвоји од тела (које је синоним зла) и да се сједини са општом душом, чиме се постаје браман. Централна идеја везана за спасење душе код брамана је **реинкарнација** или сеоба душе из једног тела у друго, после телесне смрти. Брамман се не боји телесне смрти, него поновног рођења.

Карма је чин, пракатична радња којом се заслужује награда или казна у облику оваквог или онаквог поновног рођења од којег појединца нико не може да ослободи. Зато у тој религији нема места за молитву, него само за лична дела. Класични хиндуизам објашњава друштвени положај, здравље богатство, срећу, животни век и све важније вредности као последицу прошле карме. Тако се стиче осећање универзалне правде и делимично разрешава проблем зла. У теистичкој варијанти хиндуизма карма је под божанском контролом, а поштовање бога доноси ослобођење, а у анимистичкој варијанти основно средство ослобођења и прочишћења представљају лична дела, знање и медитативне дисциплине. Са практичне стране гледано, проблем хиндуизма је у томе што **медитативни ритуал** и **знања** за њега везана у свим његовим варијантама представљају најважнија "лична дела". То није погодновало

оживљавању економије, али јесте учвршћивало кастински систем и привилегије касте брамана који управљају овим ритуалима. Тако су брамани и браманизам пресудно допринели дугом опстајању кастинских институција у Индији, а и то је ометало развој модерног капитализма.

Будизам је једна од четири највеће светске монотеистичке религије и прва "религија откровења" која се појавила у Индији (после старијег браманизма). Будизам није само индијска религија него је раширен по целом Далеком Истоку. Мада је **Буда** (што значи "Просветљени", живео око 560-480. п.н.е. и деловао као "учитељ верских истина") рођен у старој Индији, будисти су у другом земаљама релативно знатно бројнији него у Индији, где су изразита мањина у односу на брамане. Будизам уопште није развио друштвену хијерархијску организацију верских службеника, верницима није наметао никакав методички план живљења, није обећавао никакве моралне награде за одређено економско понашање. Трансцендентална вера је позивала на **нирвану као начин спасења**, на мистичну контемплацију, на одрицање од овоземаљских прохтева, на пасивно подношење непроменљиве кастинске судбине.

Јудеизам је, према Веберу, био подједнако важан за културну историју западне цивилизације као и античка грчка филозофија, римско право и римо-католичка црква, феудални поредак средњег века и протестантска реформација у западној Европи. У јеврејству је доследно остварен монотеизам и принцип један бог (Јехова) један "изабрани" народ (Јевреји) и један верски и национални вођа (Мојсије). Политичка етика јеврејског монотеизма је претходила хришћанској и исламској, а његова **пословна етика** је делимично утицала на дух западног капитализма.

Основно обележје јеврејства које је погодновало духу модерног капитализма била је **елиминација магије** из овоземаљског света и успостављање рационалног етичког односа између Бога и човека. И награда и казна и материјално благостање зависили су од подчињавања човека позитивној збирци законских и етичких норми које Јехова преко Мојсија прослеђује Јеврејима као упутство за деловање и понашање. Овакву рационалну етику дужности и богоугодних дела нису прихватили само привилеговани интелектуални слојеви него најшири круг јеврејских верника.

Упркос овим рационалним елементима јудеизма као вере, индустријски капитализам се није развио тамо где су Јевреји били утицајни (на Блиском Истоку). Јевреји су рано доспели у статус "парије" у хришћанском свету који им је наметнуо многа ограничења у

пословању, а нека су они сами себи наметнули (да би се одржали као прогоњена верска и етничка група). Неки јеврејски верски обичаји су били економски нерационални (донације свештеницима и храмовима, светковине сабата, приношење жртви). Неки послови су за правоверне Јевреје били забрањени (штављење коже, узгој камила и магараца, превоз робе, прорицање судбине), а неки су само њима били дозвољени (трговање новцем).

Историјска судбина везала је Јевреје за градове где су њихови главни послови постали **финансије** и **трговина**. Хришћанска етика је осуђивала давање новца под интерес ("зеленашење") а јеврејска дуалистичка етика је и у том погледу користила "двоструке аршине". Јевреји нису узимали камате другим Јеврејима за позајмљени новац. Чак су после извесног времена имали верску дужност да позајмљени дуг другим Јеврејима опросте, делимично или у целини - кад год то могу сами да поднесу. Томе насупротив, вера Јеврејима није забрањивала да нејеврејима узимају и највише камате на позајмљени новац. Као и данас, и тада је за новцем постојала велика потражња и Јевреји су захваљујући вери могли да профитирају више од других. То их је, међутим, највише и супротставило другима, који су их додуше већ и пре тога били изоловали (гетоизирали). Све у свему, јудаизам је погодно развоју финансијског и трговачког, али не и индустријског капитализма. Јевреј банкар или трговац је стари пословни профил, а Јевреј индустријалац је нови феномен.

Вебер је налазио да протестантска индивидуалистичка и предузетничка етика има предности и у односу на **католичанство** и у односу на **православље**, али је сматрао да су те разлике далеко мање него оне између хришћанства и нехришћанских религија. Међутим, сам Вебер се није бавио проучавањем православаља, али су неки други аутори покушавали да у светлу Веберове "протестантске тезе" говоре и о православаљу, али без подробнијих и веберовски озбиљних истраживања. Наравно, тако се у најбољем случају могу поставити само неке занимљиве хипотезе, без поузданих закључака. Ти аутори су обично анализирали у којој мери се у православаљу срећу они верски елементи за које је Вебер говорио да представљају "душевне препреке" за развој капитализма као што су: магијско-мистична традиција, окренутост оностраном (трансценденталност), превласт контемплативних над активистичким методама спасења (В. Вратуша, с. 64).

Користећи се Веберовим методом анализе можемо приметити да је у католичанству изражен дуализам

духовног и материјалног света, у протестантизму материјално и овоземаљско доминира, док православље настоји да оствари хармоничан однос духовног и материјалног и код човека и у свету (па и код вере у Бога). Са друге стране, католицизам има наглашенију хијерархију и чвршћу организацију и од протестантизма и од православља. У хришћанству је рад постао света дужност човека и начин искупења од казне, као и молитва. Хришћански Запад у први план истиче рад, па молитву и утолико је "практичнији" од хришћанског Истока који истиче прво молитву, па рад - и то рад који је првенствено окренут према унутра, према усавршавању човека, а не према спољним стварима.

Веберовски гледано, различите верске идеје се преко одређеног схватања ауторитета (духовног и световног) преносе на институције и тако детерминишу целокупну друштвену организацију. У православним заједницама углавном се јавља комбинација харизматског и традиционалног ауторитета, у католичким комбинација традиционалног и легалног, а протестанти су били најближи Веберовом идеалном типу легалног формално-правног ауторитета и бирократске организације.

Модерном капитализму највише одговара формално-правна регулација система слободног предузетништва, али то је политички и правни оквир економије, а не непосредно религијски. Посредно, религијске идеје и политичка етика разних религија, заједно са историјски обликованим економским интересима одређују онај правни и институционални амбијент који тек потом, више или мање непосредно, подстиче економски развој у неком друштву и у неком времену.

Религијске идеје су зато важније на самим почцима неког система економског развоја, него што су то касније - кад се конституишу одговарајуће правне и економске установе које после тога самостално делују, независно од религијских идеја с којима су првобитно биле у некој вези. Ово је кључни аргумент за одбацивање лажне дилеме која се код нас појављује у облику питања да ли православци морају да се одрекну своје православне духовности као битног елемента свог културног идентитета, ако желе да развију модерну економију? Одговор се састоји у ономе што је и сам Вебер више пута истицао: **непосредна веза између верске и пословне етике, а нарочито између било које етике и економије не постоји.**

Много је непосреднија веза модерних правних установа и модерне економије, а модерно право и правна држава могући су и у оквирима православне културе. То што православне земље нису биле у стању да

досад изграде модерне политичке и економске установе одређено је много већим бројем историјских чинилаца него што је верски кодекс који је и сам одређен истим тим чиниоцима, а није нека њихова издвојена детерминанта. Културна историја није прост одраз војне, политичке и привредне историје, али се изван тог сложеног историјског контекста она сама не може ни објаснити ни разумети.

Вебер се, такође, није бавио ни пословном етиком **ислама** који је као експанзионистичка религија традиционално био везан за пљачкашке освајачке походе исламских држава, а данас је везан за економију нафтом богатих исламских земаља. У исламу су овоземаљска телесна и материјална уживања подигнута на највиши ранг животних вредности, али из тога досад није произилазила никаква продуктивна оријентација него се само појачавала жеља за освајањима "неверника". Традиционални ислам тако у себи садржи не само верско оправдавање војничког освајања и политичког поробљавања него и оправдавање економске пленидбе и ратне пљачке поробљених неверника. Главне области исламске економије биле су трговина и потрошња, а производња и финансије ни у једној исламској земљи нису добро стајале. То се односи како на традиционалну исламску економију тако и на савремену економију исламских "петродолара" коју карактерише бездушно "пљачкање" ограничених природних добара и нерационална потрошња највиших слојева, уз одсуство дугорочне пословне стратегије (са делимичним изузетком у случају Либије).

У земљама које су падале под исламске државе (у Европи под Турску) у градовима се развијају трговина и занатство, а у сеоским подручјима традиционална пољопривреда. Кад престају ратна освајања повећавају се разноразни порески намети, државне и судске таксе ("глобе"), заоштравају се аграрни односи ("читлучење"), а ничим се не подстиче производно предузетништво нити се повећава ионако мала животна и имовинска сигурност. Све то је у суштини одређивало традиционалну пословну етику у земљама које су дуже биле под режимом исламских држава.

Традиционална српска пословна етика

Неки од елемената исламско-турског непродуктивног привредног менталитета вековима су се мешали са традиционалном српском привредном етиком вредних сељака сточара и ратара и ретких занатлија и ситних трговаца. Верске разлике су биле главна вододелница између муслимана и хришћана, у свему, па и у економији. У околностима српског робовања под

турском влашћу или током владавине муслимана над хришћанима, код нас је настао политичко-економски образац нерадничке власти, непродуктивне владајуће "изеличке класе", која ништа корисно не ради него у својој владавини хедонистички ужива ("на душеку све дуван пушећи"). И народа, као "сиротиње раје која глобе давати не може", масе оних који раде да би са својом породицом преживели од данас до сутра, без жеље да се истакну својим иметком, јер би тако себи само на врат навукли додатну беду ("Турке ил' хајдуке").

Тако настала радна и пословна српска етика у основи је била једна иконска, родовско-племенска и патријархална, у суштини претхришћанска реакција на тешке животне и историјске околности. Она је имала мало (или нимало) везе са некаквим православним верским идејама и зато не би било оправдано анализирати црте нашег привредног менталитета као непосредну последицу "православне пословне етике" закључујући о вредности идеја на основу практичних искустава и увида у карактер наше економије, и обрнуто. Православне идеје су имале само симболичку улогу у очувању националног идентитета и скоро никакав утицај на конституисање "националне економије". Оне нису у довољној мери утицале ни на сам верски живот народа, а камоли на нешто друго. Национална српска економија имала је много више других, реалнијих и делатнијих историјских препрека него што би биле оне "душевне препреке" о којима Вебер говори поводом разматрања односа протестантизма и духа капитализма.

Веселин Чајкановић показује да у маси неписменог српског народа који је вековима опстојавао без своје државе и без националне политичке, интелектуалне и привредне елите, само са Српском православном црквом, а без средњег и вишег свештенства, православне хришћанске идеје не утичу у довољној мери ни на свакодневни верски живот народа, а на економију утичу још мање. Верски живот је био под јаким утицајем претхришћанске вере предака, а економски менталитет се обликује под утицајем традиционалне сељачке сточарске и ратарске привредне културе и честих ратова, ратних похода и пљачки страних војски, повремених и неуспешних сељачких буна и устанака.

Основни проблем у развоју модерног српског привредног (и политичког) менталитета представљао је недостатак привредне **елите** и привредних **установа** које би подстicale предузетништво и погодвале развоју модерне економије

Традиционална српска пословна етика није јединствена. Њу карак-

терише не нарочито широка палета рационалних и ирационалних вредности и нормативних образаца у оквиру два основна типа сељачке економије: **сточарске** и **ратарске**.

Сточарску сељачку економију развијали су становници планинских крајева (у динарском географском појасу) за које је био карактеристичан полуномадски начин живота и све оно што уз њега иде као пратећи социјални менталитет и културни идентитет. Јован Цвијић је добро упознао и описао њихов "динарски" тип социјалног менталитета, а **Сретен Вукосављевић** је описао њихов *привредни менталитет*. Сточари су вековима живели у привременим насељима и сталним сезонским сеобама зими са планина и према југу, лети на планине и према северу. Стока је њихово "благо", а и новац је у сточарској економији важнији него у ратарској. Сточари чешиће продају (највише с јесени) и купују (у зиму) него ратари, а кад немају или кад су у прилици онда и пљачкају друге. Ратови им више одговарају него ратарима, јер им је имовина покретна. У рату им се пружа више прилика да пљачкају, а њихова племенска организација друштвеног живота лако се прилагођава војничкој организацији, за разлику од ратарске. Радови око стоке им нису особито тешки (изузев косидбе) и остављају им свакодневно прилике за узгредне послове. Развијају ратничко-епску митологију и уметност.

Сточар мора да буде храбар у планини и на путу, спреман да са оружјем одбрани своје "благо" од вукова, од хајдука, од непознатих с којима се сусреће и познатих којима се замерио. Његова пословна етика и социјални менталитет више су ратнички него радни, више лидерски него менаџерски. Спреман је пуно да ризикује, а лакше од ратара подноси и губитке. Тежи брзом богаћењу, а избегава и презире дуготрајне и систематске радне напоре који доносе малу добит.

Ратарска сељачка економија је комплементарна сточарској, али се од ње знатно разликује. Српски ратар је развио и пословни и социјални менталитет слободног инокосног сељака који сам (са члановима своје породице) упорно крчи шуму и тешким радним напором себи ствара њиву коју временом стално проширује. Зато је радан и штедљив, слободан и достојанствен, храбар и упоран, али само на свом кућном прагу и онда кад брани своју међу и своје огњиште. Чим се одвоји од своје куће, своје породице и своје њиве, осећа се уплашено, отуђено, губи моралну чврстину и оријентацију и лако пропада. Поради опстанка као "свој на своме" спреман је да претрпи многе неправде, да сиротије и да чека "боља времена". Ратар

избегава сваки пословни, политички и било какав други ризик. Боји се свега и свачега, јер зна да је за ситног сељака много већа вероватноћа за велики губитак ("на танком се киди") него за неки већи добитак ("није за мачка говеђа глава"). Његова привредна стратегија се огледа у изреци "зрно по зрно погача", стрпљив је и спреман за велике, али не и за дуготрајне, континуиране и систематске радне напоре. Сезонски ритмови огромног радног напора у капањама орања и сејања, кошења и окопавања, жетве и бербе смењују се са дугим зимским периодима без посла. Тада се практикују разни мушки и женски занати, а развија се и особена народна култура у којој је митологија анимистичка, а усмена предаја не само епска него и лирска.

Кад напушта обраду земље ратар ће пре изабрати неки занат, а сточар трговину. Ратар је бољи индустријски радник у фабрици, а сточар пре бира да буде полицајац, војник или државни службеник или какав било руководиоца (лидер-менаџер пре него менаџерадилица). Ратар радије прво одлази у оближњи град, а сточар иде пречицом, ка највећим градским центрима и удаљеним крајевима, ослањајући се тамо на клијентистичку мрежу рођака и "земљака".

Традиционална социјална структура српског друштва је вековима опстојавала и преживљавала без своје политичке, војне, пословне и културне елите. То је била "крња" социјална пирамида са широком и неорганизованом основом, а без јасно структурисаног врха и без органске везе оних који су се задесили на врховима моћи (власти) са онима који су били испод њих. То је била претежно сељачка цивилизација, без националног племства и са веома танким слојем грађанства. Друштво без аристократског сталежа било је и без више световне елите, а то се одразило на дисконтинуитет правних институција. Несигуран правни оквир, са своје стране, одувек је био највећа сметња економским пословима. Истовремено, то је утицало да и српско грађанство потиче само од сељаштва и да буде без елемената и социо-културних примеса националне аристократије, што се одразило на ниво и квалитет српске елитне културе.

Први српски трговци и занатлије најпре су били "момци" (код страних трговаца) и "шегрти" (код страних занатлија) тако да су од њих учили и добро и лоше у свом послу. Њихов пословни профил уопште, па и пословна етика као једна важна црта тога профила, представља својеврсни хибрид некакве социо-културне сточарске или ратарске сељачке подлоге и пословног пелцера који су на ту подлогу накалемиле стране "газде". Чини се да је сличан поступак етичке и професионалне хибридизације српске

пословне елите у току и данас. Само што смо у међувремену изгубили скоро читав један век, не само на политичке него и на пословно-етичке странпутице и узгред уништили већ формирани слој српске пословне грађанске и националне елите чија аутохтона традиција нам данас итекако недостаје.

Аутохтона национална традиција је у свему важна, па и у економским пословима, пре свега зато што прва генерација предузетника има своје "дечије болести" које она друга и све следеће не морају да прележе. Мало је вероватно да новокомпоновани богаташи - ратни, послератни и антиратни профитери - са својим "прљавим" капиталом могу да покрену и воде здраву и просперитетну српску послератну и постсоцијалистичку ("транзицијску") економију. Србији је потребна што бржа и што темељнија пословна преоријентација са пљачкашко-ратне на продуктивно-радну пословну етику и са "политичке" на практичну економију.

Само у том новом, не само економски него и етички здравијем пословном амбијенту, могуће је обуздати и нерационално и превелику потрошњу која нема реално покриће у производњи него паразитира на донацијама и кредитима. То је реликт најмлађе, али економски и етички најпогубније и најштетније - **социјалистичке пословне традиције**. То је традиција која је била идеолошки утемељена на ударничком моделу "хероја рада" - чије је гесло било "нема одмора, док траје обнова". Таква "социјалистичка економија" без економске мотивације њених актера била је више идеологија и политика него економија. Као и свака политичка кампања и ова "ударничка" није могла дуго да траје. А онда када су почетком педесетих година 20. века Титу стигле прве западне донације (као награда за његову политику отпора Стаљину), а за донацијама прво јефтине, па све скупљи кредити, у економији се залегао паразитизам каквог никад раније код нас није било. Њега су сликовито и тачно први описали радници које су социјалистички идеолози убеђивали да су они (као "радничка класа") историјски револуционарни субјекти, а они су у ствари били само гробари умируће социјалистичке самоуправне економије. Радници-нерадници су се брзо прилагодили новом социјалистичком режиму и у стиховима изразили свој однос према њему: "ала волим овај режим, плата иде а ја лежим". Кад касније више није било ни донација, ни кредита, а пошто се није радило није више било ни плате, "враг је већ био однео шалу" па је крах социјалистичке економије праћен саркастичним афоризмима као што су: "радио, не радио, свира ти радио"; или

онај последњи - "нико не може толико мало да ме плати, колико мало ја могу да радим".

Социјалистички "хероји рада" су тако "на крају баладе" били доведени пред етички трагичну дилему - или да часно гладују или да забораве на "ордење социјалистичког рада" и потраже какву кору хлеба у оближњем контејнеру. Од пензија које је појела инфлација није се могло преживети.

Овако креирана пословна етика где на донацијама и кредитима почивају плате, пензије и огромна друштвена потрошња подсећа ме на један експеримент са јапанским "макака" мајмунима који је на почетку свога уџбеника *Увод у социологију* (1989) описао **Мајкл Хараламбос** у једном другом контексту. У научне сврхе мајмуни су прво намамљени на укусно припремљене кромпире у прашуми у којој су догле "о свом трошку" живели. Када су се мајмуни навадили да готовански једу кромпире уместо да се веру по дрвећу тражећи сами себи плодове за храну, експериментатори су им почели измицати гомиле кромпира из прашуме као природног мајмуноског станишта. Мајмуни су следили "бе-

сплатан" кромпир иако га раније нису уопште јели и тако су отишли у сасвим други крај острва, на морску обалу и уз велику воду (неки Србијанци би рекли - "крај Мораву") коју никад раније нису видели. У почетку су се плашили воде, али у доколици које је било на претек научили су да се на морској плажи брчкају, играју и уживају у "бољем животу" какав у прашуми нису имали. Проблеми су наступили тек онда када су експериментатори почели да им кваре идилу са "донацијама" кромпира; прво су престали кромпир да кувају колико је потребно, а мајмуни су један по један, због глади пристајали на тврдо куван, па на крају и на некуван кромпир (који је и мајмунима врло неукусан). Експеримент је завршен када су мајмуни постали потпуно зависни од својих "донатора" (а у ствари експериментатора).

Занимљиво би било видети (када би се експеримент наставио) докле би све мајмуни стигли за неукусним кромпирима, шта би учинили кад би кромпири били дефинитивно ускраћени, да ли би тада умели и да ли би хтели да се врате у прашуму и да крену по дрвећу за храном? Или би "штрајковали глађу" до смрти чекајући милост "донатора" који су их навадили на "бољи живот" без рада. Доказано је да се гладни мајмуни жестоко међусобно сукобљавају, али ми не знамо да ли су дотични мајмуни започели неки свој мајмуноски рат или су се дефинитивно прилагодили "новом експерименталном поретку". Највероватније је да се десило и једно и друго: они који се нису прилагодили, ти су у међусобном рату пропали.

И као у старим баснама и ова нова има своје наравоученије. Није тешко уочити да су се и југословенски сукоби, поред свега осталог, нагло појачали онда када је требало враћати заједничке дугове. Парадоксална је истина да је социјалистичка Југославија, пре рата у којем ће се распасти, уместо на озбиљно организовану државу, више подсећала на пијано друштво које је певало док је било пића, а посвађало се и потукло онда када је требало платити заједнички кафански цех. А свађе и ратови имају своју неумољиво ирационалну и логику и етику, - па и економију.

У том смислу су занимљива, нарочито из данашње српске послератне перспективе, стара запажања **Драгољуба Јовановића** (1895-1977) о нашем односу према рату и утицајима честог ратовања на обичаје, јавни морал, културне обрасце и социјални менталитет народа уопште. Износећи своје критичко виђење последица још Првог светског рата Јовановић указује како ратови, а нарочито ратни метежи, стварају прилику да се одлучни и бескрупулозни, енергични и лукави

пробију на све начине у саме врхове друштвене хијерархије. У рату се, каже Јовановић, "троше резерве племените воље, а развија се воља рушилачка... После ратних оргија долазиле су оргије пословне. Једне и друге су пратиле чулна уживања, као да донесу накнаду за претрпљени страх, да ућуткају савести, да умање трауме изазване ризицима, страховима и самим злочинима". (Д. Јовановић, *Ведрина*, 1970, с. 30). Јовановић закључује да се "из модерног рата нико не враћа какав је отишао; ко не погине остаје доживотни инвалид, телесно или душевно. После ратова тешко се учвршћују демократије, а народи доспевају у руке мангупа који се проглашавају за месие, елиту и хегемоне. Инфлација уништава новац, убија вољу за штедњом и радом, једне богати а друге сиромаша, разара морал јер гони људе да се 'сналазе' и на непоштен начин. Јављају се скоројевити, 'ратни богаташи' и 'борци' који нагло продиру у врхове и срозвају општи укус, снижавају духовни ниво, а од мита и корупције стварају 'нормалну' праксу". (Исто, с. 63).

На нашу несрећу наша не само економска позиција, са етичког становишта гледано, подсећа на ону у којој су били јапански макака мајмуни са којима су научници експериментисали. Разлика је само у томе што је "експеримент" са нама био глобални по значају, а локални по последицама. Надати се да, и поред све сличности са мајмунима, људи нису мајмуни, јер имају своју културу. У српској традиционалној култури постоји етика штедљивих и радних сељака ратара, динамичних и предузимљивих стоцара, добрих радника, вредних занатлија, поштених трговаца, савесних службеника и богатих националних задужбинара. Имамо, дакле, чему да се вратимо, само ако се прво вратимо бољем раду као једином моралном начину да се дође до бољег живота.

Потребно је само да се створе **системско-институционални предуслови** за вредне раднике и поштен рад као етичку основу здраве економије - као што су безбедна својина, здрава предузећа и модеран менаџмент. Сам по себи, традиционалан српски пословни менталитет није препрека развоју модерне економије: кад год се нађу у подстицајним системским условима, наши људи се показују као најбољи радници. Проблем је више у томе што је сваки развој (економски, политички и културни) код нас пречесто прекидан ратовима, а ратна времена и околности не одговарају вредним и штедљивим радницима - него храбрим ратницима, али још и више - бескрупулозним ратним профитерима.

НА НЕБУ ОВОГ ГРАДА

На падинама Златара
Никао из загрљаја
Милешевке и Лима
Светом се расуо ко мај
Белим крилима.

Од Плава до Дрине
Светом водом лимује
Кумује Куманицом
Водопади Сопотницом
Винопоји Виночком
Камењари Каменом Гором

Светом се разлио ко дан
Пољем Тичијем
И Светим бором

Само на овој стопи
Мајке Земље
Крилато Сунце се рађа
Испод белих крила
Греје се и Свети Сава

Зуб времена и речи
Изгубе се у твојој топлини
Претачеш их претачеш
У мелем и саће
Узвишени
И песма се роди

Орадошћена винопојна
Крилато Сунце се рађа
На небу овог града

Њеџиш М. Несћоровић

Милован М. Митровић

РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА

НЕВИДЉИВА ПРЕТЊА

Врло радо експлоатисан појам - регионализација, представља у исто време и савршено јасан концепт и непознаницу, у зависности од субјеката који се њиме користе и пројектованих циљева. Посматрана из перспективе економских односа, регионализација је позитиван појам који се спроводи у пракси нпр. у државама конфедеративног типа или у ЕУ. Термин се први пут уводи у активни вокабулар међународног медијума деведесетих година али се не задржава у свом оригиналном облику. Сам појам, погодан за манипулације нарочито у пропагандном домену, наишао је на одличан пријем далеко од економских сфера, јер је термином регионализација могло веома лако да се назове "нешто", што се у дотадашњој пракси називало нпр. одвајањем, издвајањем, придруживањем, разбијањем, прегруписавањем или освајањем.

Савремени језик којим се служе значајни субјекти међународне заједнице, постао је моћно средство у актуелним облицима примене силе у сфери међународних односа, нарочито према одабраним субјектима, са којима се такав вид комуникације одвија. Она није настала случајно ни сама од себе, вођена некаквим помодарством или трендом да се модерним изразима карактеришу одређене појаве и процеси. Ради се о смисљеном, програмираном и специјалном виду комуникације, која је настала на основама савремених метода психолошко-пропагандних дејстава, специјалног рата и практичне политике. Далеко од свог идејног творца, који је рекао да је: "Сто пута поновљена лаж, истина", пропагандни арсенал савременог доба има на располагању милионе комбинација, које не почивају на пласирању матрица истина и лажи, нити се њима баве. Једна реч, један израз, доведени су до таквог савршенства да на одређену идентификацију покрену читаве процесе и реакције, који у датом тренутку могу да буду чак и погубни по субјекат који је направио погрешан пријем. Као пример можемо навести диспропорције или грешке у описивању и компаративном значењу појмова као што су: терористичка група - герила, подршка - приврженост, сузбијање - репресија, цивилне жртве - колатерална штета, проблем - питање, одложено - условно, забринутост - претња, мере - сила итд. Читав низ оваквих игара речима често се среће у међународним правним актима и важним изјавама и обраћањима јавности, чиме се такав "desod" преноси и на медије.

Осим изворног облика проблема, секундарни аспекти се односе на непостојање оваквих израза и речи у језицима већине земаља у свету, или се проблем јавља приликом њиховог превода и тумачења. По правилу, спорна реч се пласира на енглеском језику. Само једна таква реч је довољна да суштина и

значање самог документа или обраћање добију сасвим другачију конотацију од очекиване или реалне. О чему се заиста ради, зависи од намера и циљева субјеката који су се послужили овим оруђем.

Регионализација Космета се јавља у неким концептима који се предлажу у виду решавања будућег статуса Космета, од стране косовских Албанаца постоје и развијају се резервне стратешке концепције које почивају на темељима регионализације, регионализација се јавља и као конкретан или замаскиран захтев од стране неких субјеката у Војводини и у јужној Србији. Евидентно је да нико од промотера такве регионализације не мисли искључиво на њен економски аспект, већ вероватно на нешто сасвим друго. Ради се о вештом маневрисању које стоји у једној од корелација: регионализација - аутономија, регионализација - номинални суверенитет, регионализација - условна независност, регионализација - самосталност и сл. Због чега?

Покретањем саме иницијативе у процесу регионализације, на првом месту се ради о одређењу (оцртавању) граница одређене територије, која се самим тим одваја или разликује у односу на друге делове територије (целине). Када се то једном учини, целина више никада није целина, односно шанса да се једном повучене административне линије уклоне постају сасвим минималне. Тако оцртане границе нису само просте административне границе и "унутрашња ствар" неке државе, већ оне постају веома видљиве и играју улогу на међународном плану. На тај начин се иницирају тзв. деобни процеси који далеко брже у односу на концепције и процесе аутономности, све више одвајају тај регион у односу на целину. У поређењу са процесом регионализације, процес аутономности пружа много мање могућности и услова за специјалне видове физичког и невидљивог одвајања одређеног дела неке територије. Док аутономност не даје предуслове за спајање дате области са неком другом регијом или државом, регионализација пружа низ модалитета којима се такав процес може лако извести, потпуно легално и легитимно (нпр. према Повељи о европским регионима, они се могу спајати и удруживати). Оно што је за одређени регион спајање и удруживање, то у датом случају за целину те државе може да значи њену дезинтеграцију. У концепту регионализације није потребно применити манифестни облик силе да би се постигло жељено стање, те се зато у одређеним анализама овог процеса регионализација назива још и невидљивом или тихом претњом (јер се њом може нарушити суверенитет и територијални интегритет неке државе, делимично или потпуно).

С обзиром да се Србија налази у непосредном суседству ЕУ и да претендује да постане чланица Уније, било

би занимљиво пропратити механизме и тенденције решавања кризних жаришта у Србији, које почивају или могу почивати на темељима регионализације. Интересантно је што се овакав приступ решавања проблема намеће управо од стране оних субјеката који су проузроковачи или промотери криза. У првом моменту, потенцијалне регије би формално биле у саставу Србије, али шта ће се са њима догодити након пар година или када Србија постане чланица ЕУ? Да ли би у том случају концепт регионализације био само увод или предфаза неких будућих кондиционалних независности тих територија (регија)? Да ли би, у другом случају, такве регије постале уједињене регије, које би даље могле да се припоје матичним државама или да постану унија неких нових држава?

Имајући у виду сталне промене, неизвесности, недоумице, недоречености и неразвијене планове саме ЕУ, у оквиру које се концепт регионализације до сада није примењивао на описан начин, не може се са сигурношћу тврдити да регионализација јесте добро познато, у пракси опробано и безопасно решење којим се не могу стварати и неке нове државе.

Са друге стране, концепција кризног менаџмента не познаје ни један модел успешног решавања оружаних конфликта путем регионализације, већ кризни менаџмент познаје такве процесе али у пројекцијама изазивања и усмеравања криза.

Као појам и као процес, регионализација има комплексну структуру и више димензија кроз које може да се пројектује. Она није само теорија политичког система већ је у исто време и предмет бављења наука безбедности. Суштина проблема лежи у томе да се регионализација превише олако схвата и наивно интерпретира, и да њена примена у кризним подручјима представља непознаницу и мач са две оштрице.

Не може се бити ни категоричан у тврдњама да је регионализација некакво зло које прети Србији, јер она може бити веома позитивна уколико се примени под оптималним, или бар приближним условима и околностима у којима је примењивана у неким западним земаљама, сада чланицама ЕУ. До тада, није на одмет бити на позитивној удаљености која дозвољава анализу и посматрање ове појаве кад је Србија у питању, која се све више јавља у контексту супституције за оно што је до данас могло да се чује у виду захтева за аутономијом, права на самоопредељење или чак и независност.

Када буде постојала кристално јасна разлика између поменутих процеса и регионализације, а Србија постане безбедно стабилна и економски јака земаља у региону, процес регионализације може наступити по инерцији, са свим својим позитивним аспектима.

ЛИЦЕ ИЗМЕЂУ МАСКЕ И ЛИЧНОСТИ

БОГОСЛОВСКИ И УМЕТНИЧКО-ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТИ ЈЕДНЕ ГЕНЕЗЕ

Разматрање проблема лица у спрези његовог богословског и историјско-уметничког значења, како је то формулисано у наслову овог рада, подразумева претходно језичко и историјско одређење појма, са јасном свешћу да се сам појам може веома различито интерпретирати зависно од контекста. "Лице" се у српском језику поистовећује са личношћу. Оно је синоним нешто архаичнијем термину "образ" (нпр. *изобразити* - представити, или *Свети образи* - иконе) који има своје анатомско значење (део главе - леви и десни образ) путем ког се идентификује са целим човеком бивајући носилац његових моралних вредности (изгубити образ, "светли ли се образ..." итд.), и као опис његовог усавршавања (*образовати* се, присутно и у латинском појму *educatio* - (од *educio*) извести, довести на светло, начинити видљивим, вежбати, итд.¹).

Израз "лице" се такође најпре односи на део лобање који носи најизразитије (индивидуалне) карактеристике човека (укључујући експресије попут говора и мимике), чиме постаје синоним за личност. Појмови лица и личности, као и њихове блиске везе, успостављени су још у античкој Грчкој где се израз *πρόσωπον* употребљава да означи лице у анатомском смислу али и маску у позоришној употреби (*πρόσωπελον*).²

У контексту античке драме (пре свега трагедије) лице, које постаје идентично са маском, пројављује концепт човека заробљеног у *космос* (поредак).³ Појединачна egzистенција човека је сведена на маску будући да, као нешто променљиво и смртно, и не може имати онтолошку димезију (биће),⁴ тј. појединачна "душа" надживљава само као део људске природе, а не као конкретна egzистенција.⁵ Оно, дакле, што се евентуално може појавити као носилац бића није појединачна egzистенција већ апстрактна људска природа која надживљава смрт.

Последице оваквог схватања света, који је *космос* тј. један уређен и стабилан систем у коме је све нужност судбине, видљиве су у употреби маске у позоришном контексту, али и у античкој скулптури и сликарству.⁶ Маска прекрива лице снабдевајући глумца "новим лицем" тј. карактером/улогом коју игра у неком комаду. Али она се може тумачити и у дубљем смислу. Као што је већ изнето, човек се у античком свету налази у заробљеништву нужности, где је све подређено судбини. Контекст трагедије му омогућава да окуша своју слободу и тај се покушај управо дешава под маском. Трагични јунаци грчких митова и драма (Прометеј, Орфеј и Еуридика, Ахил, Марсија, Софоклови Едип, Антигона, Еурипидова Ифигенија, итд.) залазе у слободу која се супротставља поретку *космоса*, па

АНТИЧКА ПОЗОРИШНА МАСКА

самим тим и судбини и боговима (који се такође покоравују судбини), због чега неминовно бивају кажњени. У позоришту, узимајући њихову маску, човек-глумац покушава исто.

"Позоришће, нарочито трагедија, место је где се одигравају сукоби човекове слободе са логичком нужношћу јединственог и хармоничног света како су га поимали древни Јелени. Управо у позоришту човек покушава да постане "лице" (личност), да подигне свој глас против овог хармоничног јединства, које му се намеће као логичка и етичка нужност. Ту се он бори против бојева и против своје судбине, ту зречи и пресвјета закон, али ту и учи - по стереотипном начелу древне трагедије, да на крају не може избећи судбину, нишћу породжених "хулу"

*против бојева некажњено, нишћу зречишћи а да не буде подврћуић последњама. Тако он трагично конституије да је његова слобода ограничена или, још горе, да за њега слобода и не постоји (...) да његова "личност" није била нишћу друго до "личина" (маска), нишћу није везано за његово право постојање, нишћу без бишћиног (онтолошког) садржаја."*⁷

Тај покушај у свом апсолутном смислу пропада и људска egzистенција бива сведена на маску, на нешто што не поседује биће.

У својим каснијим манифестацијама лице мења своју појавност, и од маске почиње да се реферше на личност као

КУРОС ИЗ ТЕНЕЈЕ, 6. ВЕК.П.Н.Е

¹ У енглеском језику се овај појам (*education*) у свакодневној употреби отуђио од свог латинског корена, презентујући више објективистичко "скупање знања" него образовање као нешто што укључује целу личност а не само њене интелектуалне или друге фрагментарне способности. То се такође може рећи и за српски и немачки језик, с тим што је ова веза са изворним смислом задржана у самом термину и у савременој употреби - образовање се својим обликом може превести као "тежња да се буде образит" тј. у процесу свог развоја човек се поистовећује са образом које поседује знатно шире значење од просто скупљања знања о нечему. Немачки термин *Ausbildung* управо указује на слику (*Bild*), као пандан образу или лицу, до које се самим процесом образовања стиже. Дакле, слика човека садржана је у њему самом.

² Видети Јован Зизиулас, *Од маске до личности*, Србиње 1996, ст. 11, 12

³ Историјски речник философије објашњава изворно значење *космоса* такође у смислу реда, поретка, итд. "*Kosmos* (griech. κόσμος, lat. mundus, universum, seltener auch cosmos oder cosmus, dtisch. Weltall) Das Wort <K.>... bedeutet ursprünglich <Anordnung>, dann auch <zweckvoll gegliederte Ordnung> als Ergebnis einer Anweisung. (...) Die Vorsokratiker verwenden das Wort <K.> in der Bedeutung <Weltsystem>, <Weltall>, ohne es aber in diesem Sinn endgültig festzulegen." *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer, Band 4, Darmstadt 1976, ст. 1167, 1168. Антички митови ову нужност задатости изражавају тиме што се "судбини покоравују и богови и људи", где се не само људи већ и богови морају повиновати *космосу*.

⁴ Видети Јован Зизиулас, исто, ст. 8, у вези са Аристотелом, *О души*, II, 4.

⁵ Историјски речник философије укратко доноси основне Аристотелове поставке о човеку и његовој природи: "Als mit Vernunft begabtes Sinnenwesen ist der Mensch aus einem gegliederten Körper und einer Seele zusammengesetzt, die Prinzip des Lebens und substanziale Form ist. Unten den <Teilen> oder <Vermögen> der Seele unterscheidet Aristoteles der Geist, dessen Immaterialität er aufzeigt; im Rahmen seiner Metaphysik musste er diesen immateriellen *νοῦς* als eine getrennte Substanz ansetzen, die ewig und einzig in ihrer Art ist, aber er scheint vor den Konsequenzen dieser Lehre zurückgeschreckt zu sein und hat viele den *νοῦς* betreffende Probleme ohne Lösung gelassen." *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, исто, Band I, ст. 510

⁶ Тема лица, тј. његових представа у грчкој уметности својим обимом и значајем далеко превазилази обим и претензије овог текста. У вези са овом темом стоје запажања А. С. Лосева о томе да у грчком вајарству "Не постоји нико. Постоје тела и постоје идеје." Видети закључке А. С. Лосева у *G. Florovski, Eschatology in the Patristic Age: An Introduction, Studia Patristica*, II, 1957, п. 235-250.

Последице оваквог схватања света, који је космос тј. један уређен и стабилан систем у коме је све нужност судбине, видљиве су у употреби маске у позоришном контексту, али и у античкој скулптури и сликарству.⁶ Маска прекрива лице снабдевајући глумца "новим лицем" тј. карактером/улогом коју игра у неком комаду. Али она се може

Богородица са Христом, Грузија, IV век п.н.е

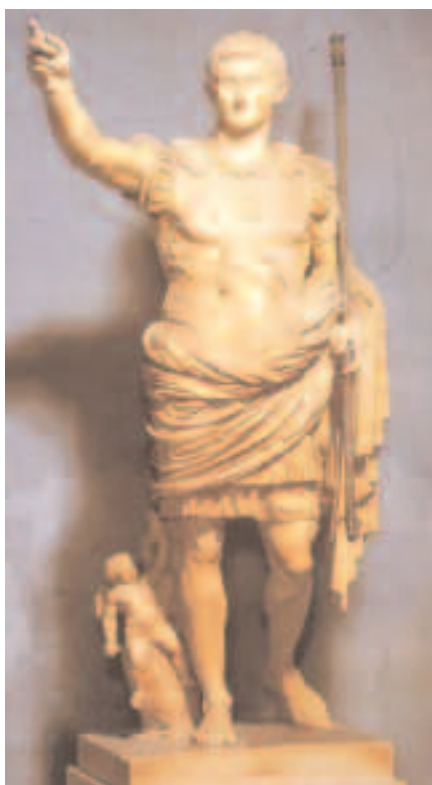
тумачити и у дубљем смислу. Као што је већ изнето, човек се у античком свету налази у заробљеништву нужности, где је све подређено судбини. Контекст трагедије му омогућава да окуша своју слободу и тај се покушај управо дешава под маском. Трагични јунаци грчких митова и драма (Прометеј, Орфеј и Еуридика, Ахил, Марсија, Софоклови Едип, Антигона, Еурипидова Ифигенија, итд.) залазе у слободу која се супротставља поретку космоса, па самим тим и судбини и боговима (који се такође покорављају судбини), због чега неминовно бивају кажњени. У позоришту, узимајући њихову маску, човек-глумац покушава исто.

"Позориште, нарочито трагедија, место је где се одигравају сукоби човекове слободе са логичком нужношћу јединствености и хармоничног света како су га поимали древни Јелени. Управо у позоришту човек покушава да постепено "лице" (личности), да подигне свој глас против овог хармоничног јединства, које му се намеће као логичка и етичка нужност. Ту се он бори против богова и против своје судбине, он зрешти и престаје да се поклања закону, али он учи - по сциентифичном начелу древне трагедије, да на крају не може избећи судбину, није продужити "хулу" против богова некажњено, није зрешити а да не буде подвргнут последицама. Тако он трагично констатира да је његова слобода ограничена или, још горе, да за њега слобода и не постоји (...) да његова "личност" није била ништа друго до "личина" (маска), нешто што није везано за његово право постојање, нешто без битијног (онтолошког) садржаја."⁷

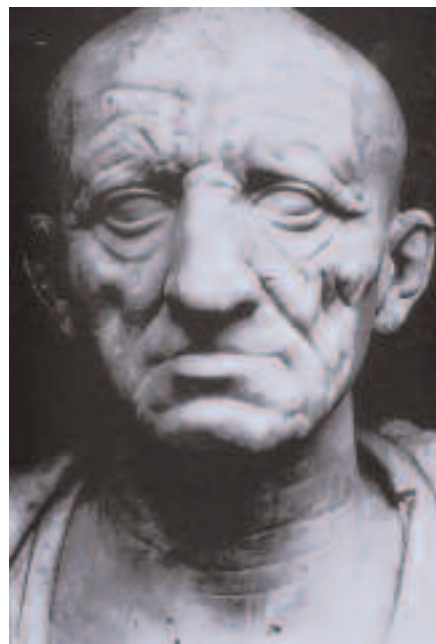
Тај покушај у свом апсолутном смислу пропада и људска егзистенција бива сведена на маску, на нешто што не поседује биће.

У својим каснијим манифестацијама лице мења своју појавност, и од маске почиње да се реферише на личност као нешто појединачно и суштинско у исто време. Ова трансформација, видљива у уметничком изразу, прати заокрет у схватању лица (προσωπον), које од маске (προσωπειον) постаје нешто са онтолошким садржајем (υποστασις). Лице постаје личност (προσωπον = υποστασις). Овај заокрет се дешава у првим вековима наше ере (пре свега у четвртом веку везано углавном за кападокијске Отаце), и везан је за хришћанску догму о Богу који је један (по природи) и тројичан (по личностима). У покушају, дакле, да се објасни како је Бог један и Тројица, личност (προσωπον) добија свој онтолошки садржај и постаје идентична са ипостаси. Ова радикална новина омогућава и поимање човека као личности, који је слободан и поседује атрибуте оригиналности и стваралаштва. Ту се јавља ново лице, различито од грчког или римског, које се сада описује категоријама слободе, стваралаштва и заједништва са другима (другим личностима).

За разлику од маске, која је у крајњој линији нешто што је додато лицу (што га прекрива) и што је променљиво (заменљиво), лице се појављује као истинито при чему се његова истинитост потврђује управо кроз горе наведене карактеристике. Лице постаје истинито као личност. Оно говори о начину схватања човека и рефлектује промене у

Август из Примапорте, 20 год. п.н.е

Портрет старца, 80 год. п.н.е

том схватању, што се може илустровати не само античким маскама, античким сликарством и скулптуром, већ и потоњим уметничким тумачењима лица, све до савременог доба.

Ово спајање лица и личности као нечега што поседује сопствено биће, неминовно се одразило на уметност која лице не представља више као маску (било да је реч о "архајском осмеху" у најстаријем периоду грчке уметности, типским представама класичног периода као и потоње царске римске уметности, или пак наглашавајући *παίσιος* у хеленистичком периоду које се објашњава поново кроз идеализацију и типизацију лика) већ као лице личности са свим специфичностима које конкретно лице поседује. Лице такође више није "лик" или "представа" (Gestalt) већ портрет личности. Овај помак је видљив већ у познитој римској уметности, где се под утицајем Платиновог неоплатонизма лице "спиритуализује" подвлачећи друге аспекте у односу на грчке и римске прототипе. Уместо лика (цар Август је, на пример, увек правилних црта, млад, здрав итд., одражавајући архетип цара као бога, при чему ни једна представа не приказује *портрет* конкретног људског бића) појављује се портрет са натуралистичком обрадом, као друга разлика која рефлектује откривање сфере које се може назвати личном, или барем индивидуалном. Овај тренд под непосредним утицајем хришћанске догме ће свој пуни израз добити у ономе што се назива византијском уметношћу где лице одсликава једну другачију перцепцију личности.

Веома уопштено се може рећи да лице протовизантијске а нарочито византијске уметности подвлачи личне карактеристике портрета који истовремено указује на човека у његовој есхатолошкој перспективи. То значи да се услед бројних *нелогичности* које су на овом типу представа видљиве, са

становишта *реалистично* приступа ликовној представи (одсуство коректне анатомије и линеарне перспективе, аутономна расподела светлости и сл.) наглашава *слобода* личности од сваке задатости, па и задатости *реалности* која нас окружује. Лице се појављује као трансформисано и ново лице, репрезентујући "нову твар".¹² Оно одсликава не само слободу личности (у богословском премда не, у то време, и у социјалном смислу) већ и њен јединствени идентитет (увек наглашен именом које се испишује поред светитељске представе) и стваралачки акт којим се стари човек (старо лице) трансформише у ново(г).

Ова скица проблема, више него њихово разјашњење, омогућава да се уочи генеза концепта лица, које од маске постаје личност. Ова генеза ће оставити трајан историјски траг на потоње концепције о човеку, а њен се значај огледа пре свега у указивању на сферу коју зовемо личном. Истина, развитак појма личности на западу ће ићи пре свега у правцу индивидуе и индивидуалности, да би у једном моменту човек и његов идентитет били поново сведени на маску. Међутим и тада ће људски лик одражавати начин разумевања и схватања личности.

Давор Цалић (М. А.).

⁷ Јован Зизиулас, исто, ст. 12, 13

⁸ У философији се овај термин среће код Посејдона (живео до 51. године пре Христа) који га поистовећује са суштином (ουσία). У свом изворном значењу и ван философске употребе, реч је означавала нешто што стоји испод, потпора, основа, итд. из чега је изведено њено значење као суштине. Видети Историјски речник философије, исто, Band 3, Darmstadt 1974, ст. 1255, 1256

⁹ Говорећи о покушају Отаца Цркве да створе адекватну терминологију којом би објаснили Св. Тројицу, где по први пут и имамо онтолошко оправдање личности (просопон се поистовећује са ипостасју у њеном онтолошком садржају, Зизиулас каже: "Зато је требало изнаћи начин изражавања који би теологији дао могућност да избегне савелијанство, тј. да сваком лицу Свете Тројице да онтолошки садржај а да не доведе у опасност своја два библијска начела: једнобоштво и апсолутну онтолошку другачијост и независност Бога у односу на космос. Из овог напора произашло је поистовећење ипостаси и личности." Јован Зизиулас, исто, ст. 18, 19

¹⁰ О проблему истине као категорије личности видети Јован Зизиулас, Истина и заједница, Беседа 1-4, 1993, ст. 49-92 (John Zizioulas, Truth and Communion, u Being as Communion, New York 1985, ст. 67-122).

¹¹ Видети Виктор Лазарев, Студије о византијској уметности (Viktor Lazarev, Studies in Byzantine painting, London 1995) и Историја византијског живописа (Виктор Лазарев, История Византийской Живописи, Москва 1947/1948)

¹² Упоредити са Павловом посланицом Галатима 6, 15

ЗАДУЏБИНА

Уз реч *задужбина* Вук је у *Српском рјечнику* записао: "Највећа је задужбина начинити намастир или цркву, као што су српски цареви и краљеви градили, по том је задужбина начинити ћуприју на каквој води или преко баре, каддрму по рђаву путу, воду довести и начинити близу пута (и то се каже градити и начинити - себи - задужбину), усадити или накалемити воћку близу пута, жедног напојити, голог одјести (и ово се каже чинити и учинити задужбину) и т.д." Као потврду за реч задужбина Вук наводи пет почетних стихова народне песме *Милош у Лајтинима*:

"Да ви знате наше намастире
Славни' наши' цара задужбине
Да видите дивну Студеницу,
Не далеко код Новог Пазара,
Задужбину цара Симеуна..."

У песми се, као што је познато, даље ређају наши најзначајнији манастири и цркве што су их српски средњовековни владари подизали.

У *Рјечнику* Вук напомиње да су и Турци подизали задужбине као "хаир и љепоту" (ћуприје, севап-ханове, чесме...). Кад је реч о српским средњовековним задужбинама, црквама и манастирима, у њима треба видети још и ово: задужбина се подизала као вид посвећења простора, али и за спас душе задужбинара, за општу народну корист и употребу. Трбало је одрешити кесу са златницима, па потом довести неимаре, мраморнике, зидаре, иконописце и многе друге мајсторе. По завршеном послу, неимари и иконописци нису се потписивали на својим делима, јер је то било недолучно и грешно. Веровало су да њихову машту, разум и руке покреће Божја промисао.

Владари су подизали задужбине по некој вишој бојжој вољи и правди, враћајући тако дуг Богу и људима за своја "смртна сагрешења" и исправљајући несавршеност својих и људских закона којима се одређују односи на земљи. Кад се црква или манастир саграде, они служе свима подједнако. Својим иконама, молитвама, појањем и речима црква је уљуђивала своје вернике и примицала их Христу.

У другој књизи *Српских народних пјесама* Вук је, поред осталих, објавио и три народне песме о подизању наших познатих манастира, задужбина српских средњовековних владара. (*Свети Саво, Ојети свети Саво, Зиданье Раванице*). Народни песник вели да су српски владари знали "управити благом", па их због тога и благосиља:

"Бе аферим, Немањићу Саво!
Кад имасте седам кула блага,
Те знадосте управити благом.
Што носили све вам свијетло било!
Што родили, све вам свето било!"

Доситеј Обрадовић у делу "Свјети здравога разума" пише да су "наше највеће задужбине кад некоме нешто добро направимо и радосним га учинимо".

У речницима српског језика уз реч *задужбина* као потврда наводи се и реченица књижевника Светозара Ђоровића: "Виша је задужбина једну сиротињску сузу утрти него цркву сазидати". Познат је јунак Иво Кнежевић од Семберије који од силног Кулин-капетана откупљује српско робље. Тако је он својој души "рајска врата отворио и у рају место ухватио".

Кад је Србија стала на своје ноге и кад се мало усправила, а то је било крајем XIX и почетком XX века, појавиле су се многе задужбине и нови задужбинари. Ко би данас знао за Мишу Анастасијевића (Капетан Мишу), Илију Коларца, Симу Андрејевића Игуманова, Луку Теловића и друге да они Београду и "српском отечеству" нису подарили велике грађевине као своје задужбине.

Милан Ђ. Милићевић забележио је предање како је на планини Тари живео некакав врло богат човек, по имену Стеван Ковић, који је једино туговао што му се нису држала мушка деца. Једном му каже некакав старац путник да одмах, чим би му се родило које мушко дете, начини какву задужбину: чесму, мост или цркву, па сваку ту задужбину да назове по имену сина својега. На такав начин постале су на Тари три чесме: Милошевац, Секулић и Митровац, по три сина Стевана Ковића: Милошу, Секули и Митру.

У ово данашње време мало је задужбина и задужбинара. Они што су се којекако заимали и обогатили љубоморно чувају своје богатство само за варљиву личну срећу и употребу. А народ ипак памти да је Србија највише напредовала кад је у њој било највише задужбинара и задужбина, кад се Србији много више давало него што се од ње узимало.

Имало би разлога да се и у овоме данас преслишамо.

Рајтомир М. Цвијетић

ДУХ ДОБРОЧИНСТВА НАШЕ СРБИЈЕ

Распадом једне велике земље, распао се један, додуше већ урушен, велики привредни систем, једно, по много чему јединствено, државно и друштвено уређење, прекинуле су се многе везе, распришле многобројне илузије. Тај распад, уз велики ратни прасак, разрушио је многе домове и унесрећно многе људе. Страхоте и последице рата највише су наравно погодиле најневиније и најслабије, односно, најмлађе. Друштво и државне институције захваћени свеопштом кризом тешко су се снашли на одговорном задатку - помоћи деци. Ту обавезу убрзо су преузела многа удружења грађана, невладине организације. Концепт једне такве организације, као што је Хуманитарна организација "Наша Србија", њени успеси и пројекти за будућност, издвајају је од осталих. Тај

наши људи из иностранства, који их сада, као вршњаци помажу, да заврше школовање и преброде тешкоће избегличког живота у окрњеним породицама. Биће то људи који ће преносити своја знања млађима, неговати традицију, уводити новине у привреду, управљати овом земљом, планирати њену будућност. Биће то скуп великог броја пријатеља чија су пријатељства почела, или се учврстила у камповима "Наше Србије".

"Наша Србија" је већ у току свог оснивања, схватила да се једнократним новчаним прилозима не помаже довољно избеглим и унесрећеним породицама и деци из Српске Крајине, Босне и Херцеговине, Косова и Метохије. Подсетимо само да је током ратова који су протутњали овим просторима око двадесет хиљада деце остало без једног

Основни циљ са којим је покренут рад "Наше Србије" јесте пружање помоћи и заштите деци чији су родитељи погинули, киднаповани или нестали у ратним вихорима Балкана 1990-тих. Тај циљ се не остварује само регистрацијом и прослеђивањем новчане помоћи, већ социјални радници "Наше Србије" прате развој, школске и спортске успехе, подстичу везе деце и добротвора. Што су више, обилазећи колективне центре, забита села, хотеле, или разне помоћне зградице у којима су многе избеглице биле смештене, упознавали децу, увиђали су и даровитост и квалитете сваког од њих. Одржавањем блиских контаката помажу им да своја знања прошире, таленте однегују и развију, подржавају их и прате у њиховим успесима. Јер, "Наша Србија" има изузетно даровиту децу, од којих су неки већ објавили збирке песама, имали своје прве ликовне изложбе, постали спортски рекордери, врло успешни на школским такмичењима, глуми, плесу, рецитовању.

Ако се сложимо да смо богати онолико колико искрених пријатеља имамо, онда "Наша Србија" спада у ред најбогатијих. За кратко време успела је да покаже делом оно што политичари већ деценијама само причају и прокламују - спојили су дијаспору, привреднике Србе из расејања, најуспешније привреднике у земљи, цркву, уметнике, културне посленике, спортисте, педагоге, учитеље у најширем смислу речи, избегличке центре и Србе из многобројних најстрашнијих гета са Космета, многе стране држављане, и многе друге, на једно место, под кров једне куће, под једно гесло - "Живот нам само враћа оно што другима дајемо!" "Наша Србија" зна да ће сутра ово добротинство бити враћено неком другом, да ће се отворити круг добрих дела и ублажити зло које је погодило најмлађе.

Неговање овако великог броја пријатеља значило је и окупити их на једном месту. Деца су се у оквиру прва два летња кампа окупила на планини Гучево изнад Лознице. Више од две стотине деце из свих крајева земље и дијаспоре су се дружили, упознавали околину и културно-историјске знаменитости, присуствовали концертима њима у част, примали драге госте са свих страна света. И - учили, наравно. Сви ови садржаји су се из године у годину проширивали, усложњавали и обогаћивали. Након две године на Гучеву, камп се одржава под називом Школа пријатељства Наша Србија у хотелу "Бели бор" на Тари. Школа пријатељства окупља децу која примају помоћ преко "Наше Србије", децу из српских енклава из Метохије и Косова, и децу из дијаспоре - Америке, Канаде, Аустрије, Енглеске, Швајцарске, Кипра.

Посебност ове школе је успех који је постигнут, у још једном идеалу којем тежимо, концепту учења кроз дружење,

Председник републике Србије Борис Тадић у кампу Наша Србија

концепт је заснован више на љубави него на обавези и дужности.

Веома је тешко отпочети причу о домаћој, невладиној и нестраначкој организацији "Наша Србија" на уобичајен начин. Оно по чему се одликује и од других разликује рад ових добрих људи, не може да стане у неколико реченица. Јер се њихов успех не може измерити и избројати бројем деце које су помогли, бројем добротвора које су ангажовали, акцијама које су спровели, камповима које су организовали. Моћи ће да се измери тек у будућности, када се за деценију или две скупе на једном месту велики, снажни, срећни и успешни људи, које је рат на почетку њиховог живота оставио без родитеља, без дома и сигурности. Они, које је пригрлила "Наша Србија", помогла им да осете да нису сами, и дала им наду да ће бити боље. Са њима ће на том месту бити и

или оба родитеља. Само у Републици Српској има их дванаест хиљада, од тога шест стотина без оба родитеља. Њима је потребнија била блага реч, разумевање, пријатељска пружена рука, љубав и подршка, да туга не превлада. Водећи се поуком о милосрђу и доброделству Светог Јована Милостивог, који је, као патријарх александријски, остао да слуша уцвелену удовицу и поред позива да ће закаснити и да пожури у цркву на службу. *"А како ће Бог сад мене ђослушаати ако ја њу не ђослушам?"*, одговорио им је патријарх, који је био узор милосрђа и кроткости. Прву крсну славу, по савету Његовог високопреосвештенства митрополита црногорско-приморског Амфилохија, Св. Јована Милостивог, "Наша Србија" је прославила 25. новембра 2000. Убрзо затим, примио их је патријарх и благословио децу и рад организације.

игру, креативност, откривање интересовања и сопствених потенцијала. Сивило једног хотела грађеног у стилу реалсоцијализма, престаје чим у њега крочи Небојша, сликар, и претвори га у велику позоришну сцену. Свака радионица у хотелу има своју "сценографију", али како је цео програм у корелацији, тако се и простор прилагођава намени, а опет делује као целина. Право царство! Ту су, између осталог и путокази: "Моје прво дрво", "Управник хотела - чика Гвозден - 12 корака", "Радио Наша Србија", "Канцеларија" (вероватно једина канцеларија без врата), исл.

У простору, у којем је сваки кутак осликан и украшен, спроводи се низ радионица које су креативно-едукативне и спортско-рекреативне. Пре доласка на камп свако дете се пријављује за неку од забавно-спортских активности и образовних радионица. У хотелу, природи, и на спортским теренима деца се током дана друже и уче у школи природе и екологије, ликовној школи, затим школи српског језика (за децу из дијаспоре и децу странаца донатора), школи енглеског језика, малој школи позоришта, кошарке, фудбала, новинарства, школи плеса, школи народних песама и народних игара, и етнологије. Све радионице врло професионално прати група старије деце окупљена у новинарску секцију и у Радију "Наша Србија" који својим програмом допуњује и прати остала дешавања у кампу.

Свака школа (радионица) има свој програм. Све што се научи у оквиру једне радионице, брзо се пренесе на учеснике осталих, и током петнаест дана искуства се размењују. Деца често посећују и друге радионице, траже комбинавање програма и спајање група на истом задатку. Уколико желе нешто да науче или изведу кроз игру или другу активност, радионице се прилагођавају њиховим жељама. Највећи успех постижемо када видимо да деца једна друге подучавају. Све је осмишљено у циљу стицања знања и проширивања искуства. У таквим условима одрасли који су васпитачи и радионичари немају проблема да мотивишу децу да учествују, а деца веома поштују то што имају слободу избора и врло отворено дају сугестије и износе импресије о садржају програма. Због тога се резултати и повратне информације лако добијају кроз тренутке који ће остати најдуже упамћени: када мала Милоратка научи своји другарицу Аустријанку Мирјам да плете, када се заједнички уче српски и енглески, преводне стихови и траже иста значења у изрекама на два језика, кад дечак објави да награду коју је добио жели да подели са најбољим другом, када заједнички бирају књиге и затражи савет коју књигу одабрати за читање, на "Сајму књиге" на којем сваке године близу педесет издавача поклонили своја издања.

Деца се преносе колико је велика одговорност и важност живота у складу са природом, неговање природних богатстава и здрав живот кроз спорт и

Породица Карађорђевић са организаторима кампа Наша Србија

рекреацију, плес и шетњу. Поред тога, неговање традиције остварује се кроз неколико радионица, чији се програми сваке године креирају тако да буду у корелацији - учење српског језика, народних игара, изворних песама и етнологије. Деца упознају некадашња друштвена правила (традиционалне поздраве и обичај гостопримства), како је изгледала унутрашњост динарске куће, годишњи циклус обичаја, каква су стара српска веровања о биљкама, деца су сама правила и облачила лутке у шумадијску народну ношњу и црногорску свитну ношњу, упознали су се са тежином некадашњег начина обраде вуне и израде домаћих тканина, једни другима кројили пресне опанке, даривали своје рукораде по узору на традиционалне пешкире, и упознали значење дара и даривања, каква су била традиционална оглавља, од када потиче и шта значи прослављање крсног имена - славе, и обредне поворке - коледари, лазарице и додоле. Плели су ивањске венце и певали изворне песме - свадбарске, здравице, божићне, и обредне, одгонетали загонетке, упознали израду гусала и изворност и јединственост гусларске мелодије, играли се клиса, и крмаче, научили бројна кола.

И можда би се овде прича и завршила, да један од најновијих корака "Наше Србије" није подсетио на нека прошла, али не много другачија времена од данашњег. Покренут је пројекат који обухвата запошљавање, радно оспособљавање, стипендирање и сручно усавршавање младих који су остали без једног или оба родитеља током ратова. То је почетак сарадње "Наше Србије" и Народне канцеларије председника Србије. Овај пројекат у многоме подсећа на дело једног великог српског патриоте, Владимира Матијевића, оснивача "Привредника" у Хабсбуршкој монархији давне 1897. године. У то време Срби су у Угарској и Хрватској били бројни, али економски недовољно јаки. Уз то,

жестокост су били подељени на радикале, самосталце, либерале, социјал-демократе, конзервативно-клерикалне политичке странке и групације. Матијевићев "Привредник" имао је мудрију политику - био је у добрим односима са свим политичким струјама али изван њиховог утицаја. Једино чиме се у свом раду водила група најугледнијих Срба, окупљених око Владимира Матијевића, било је њихово гесло: "Највеће је добротинство давати човеку његовину рада и зараде". Овако је ово Друштво описано у "Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој" (Загреб, 1929.): "Хумано друштво, које се у првом реду брине о стварању честитијош трговачког и занатског подмлазка у нашем народу, намењеном сиромашине и способне деце бесплаћно у разноврсним гранама трговине и заната... До 1923. Привредник је наместио око 20.000 сиромашине сеоске деце... од којих су већ многи постали бољати и угледни људи и добротвори." Помагачи и сарадници "Привредника" били су и Никола Тесла, Михајло Пупин, Криста Ђорђевић, Лазар Дунђерски, Јован Цвијић, Стојан Новаковић, и многи други.

Временска разлика као да је појачала ову паралелу. Дух добротинства прави своје концентричне кругове у хоризонталној и вертикалној пројекцији времена, остаје наш путоказ да се не изгубимо у тешким временима и не заборавимо ко смо - остаје коштана срж кичме нашег идентитета. Да се усправимо и не изгубимо.

Времена се мењају, иако може на тренутак изгледати да је "све вечна игра круга". Деца расту, стасавају, и зрелија су од генерација које су водиле неке прошле ратове. Пружају љубав, и распламсавају је у срцима свих нас. Са нашим децом расте и "Наша Србија", а са њима и наше вера и нада постају веће. На радост Светом Сави и целом роду!

Марија Д. Шћекић

FAST FOOD HOLLYWOOD

НЕКИ ТО ВОЛЕ ЛАТИНИЦОМ И ЕНГЛЕСКИ

Као ни за многе љубитељке и њоразе, иако ни за ово не можемо оишуживаићи никога осим себе. У нашем традиционализму, иа чак и у нашем патриотизму има нечеж недоследнож и лицемернож. Толико недоследнож, и толико лицемернож, да ме не би чудило ако бисмо ми и айеле за заштитију ћирилице иисали и иошћисали латиницом.

Љубомир Симовић

Тешко је борити се у већ изгубљеној бици. Одавно се звони на узбуну због нестајања ћирилице у Србији, али потпуно безуспешно. Пред очима све је ређа, у свести грађана ћирилица се отписује. Претежно су штампани латиницом титлови на телевизији, штампа (још одолевају Политика, Забавник, Новости, НИН, Глас, Базар и Полимље), књиге, мобилни, компјутери, обавештења и службена акта. Да није још имена улица, назива (фирми) исписаних на државним надлештвима и јавним установама, образаца, буквава, читанки и посмртница, могло би се утврдити само спорадично постојање ћирилице. У школе и комуникацију све више улази латиница. После четвртог разреда основне школе мањина пише ћирилицом. Бачка преписка и њихови записи у књигама утисака то непријатно потврђују. Чак и зелену пијаву осваја латиница. Повремене протести појединачи и научни скупови на којима се упозорава на стање, не заустављају процес нестанка ћирилице.

Прођите улицом, погледајте називе продавница и кафића, рекламе, називе производа у продавници, упутства за употребу, путоказе, плакате, паное, графите... видећете да сте у земљи латинице. Шетња Пријепољем, ужим градским подручјем, главном улицом од Шарампова до Болнице, обема странама поред Лима и улицом од Дома културе до Музеја, то потврђује. Од 356 уочених назива (фирми), 97 их је ћирилицом исписаних или 27,25 одсто, 9 (2,53%) једним и другим писмом, а 252 (70,79 %) латиницом. (На неколико киоска и продавница нисам уочио нешто што би личило на фирму. Чак ни на Медицинском центру!).

Ћириличне називе задржало је неколико старих продавница (самопослуга), предузећа и банака, док је на новим ћирилица реткост. Ако би се избројале све речи исписане на видљивим местима по граду, онда је присуство ћирилице још безначајније. На пример, назив једне кафане је исписан ћирилицом шест пута, реклама латиницом 33 пута, а на табли с исписаним јеловником је 61 реч латиницом, на страном језику! Друга кафана у називу има два ћирилична слова, а све око њих је латиница, 24 речи. Кад дођете на пријеполску железничку станицу, упадљивија је реклама Соса соле, него назив места. Уопште, мало шта у земљи није накинђено Соса солом и Sinalcom. Загађују животну средину као изборни

плакати. Ваљда ради "угледа" и "савремености" и по селима се лепе симболи светске колонизације.

Не само да су исписане латиницом, него све више на енглеском језику, по нека и на латинском, италијанском, француском, немачком језику (укупно 78 пута или 21,91%). Није увек лако утврдити језик и значење назива или где их сврстати (Super market, Diskont, Inex "Sokolica", Inex, Sem komerc, Župatex, Arba). У писању страних речи влада право шаренило. Неке се пишу ћирилицом (Нон стоп, Елит), неке посрбљено (Butik, Komerc или половично - Gril break), све више изворно (Taxi, Obelix, Boutique, Night club, Mozart, Ferrari, Image, Accademia, Giardino, Fiore).

Најуједначеније пише на гробљима и читуљама. На Косовцу ћирилицом само неколико давнашњих споменика, на Чаиру један латиницом. Црне смртнице одштампане су ћирилицом, зелене латиницом.

У целом граду једва се нађе десетак прикладних назива на српском, односно бошњачком језику или опште прихваћеним страним речима (Градска кафана, Златно ћоше, Корзо, Пипи, Слопче, Мозаик, Фонтана, Цицамаца, Свануће, Дукат, Златни тигањ), преовладавају безличне имитације, клишеи (мини маркет и супер маркет), бомбасте и нејасне речи. Изгледа да се људи због нервозе и издатака док отворе радњу (кафић, салон, пиљару) уморе па изгубе вољу да траже лепо име. Неукост очекује, вероватно, да Fast Food или Lemy Commerce буде атракција, да делује озбиљно и светски, повећа промет, а тиме и власнику углед. (Класична дефиниција комичног каже да је то контраст између стварног и оног што неко умишља. Као настојање грађина из Србије и Црне Горе да личе на америчко-европски град. Смешна је и друга крајност, кад се кафић назове "Младост" или "Јединство", спортски тим "Бели анђеос", а пиљана "Вихор").

Напаст су скраћенице, акроними, шта ли, у називима, типа: Вл, СТР, СУР, СТУР, СТУУЗР, СУТР, ОСУР, СТРК, ДП, ООСР, СЗТР, СЗПТКР, ППУ о.д. Пр. 1, латиницом и ћирилицом, с тачкама иза слова и без. Питао сам неке што ће им то, одговорили су ми да "тако мора"! Мирише на нашу самоуправну и бирократску традицију, вероватно власницима фирма с тим лепше звучи.

Правопис и писменост фирми и реклама захтевају посебну анализу. Није то само лична ствар па да исписи-

вати по граду може како ко хоће. Све је део не/културе.

Зашто је ћирилица доживела ову судбину?

Неки од могућих разлога су: Земља Србија (и Црна Гора) се крајем 20. века као друштво, економски, културно, морално и биолошки урушила, деградирала у очима својих грађана и у очима света. Срби су постали омрзнут народ, као стари шизматици, реметилачки фактор и нови агресор, па је и њихово препознатљиво културно обележје, ћирилица, нерадо виђено. Неплодни, напиритани и галамцијски национализам, није јој поправио положај и углед, напротив. Јавља се осећање ниже вредности (искомпликсираност), стид, потреба за мимикијом. Ћирилица се доживљава као нешто просто и застарело. Неки људи су преко ноћи престали писати ћирилицом и постали нетрпељиви према њој. Неки само ћирилицу и знају, а набадају штампана слова латинице. Неки рецепте и белешке пишу ћирилицом, молбе латиницом.

Од друштва полуписмених и формално образованих, не може се ни очекивати да бране своје вредности. Много им је ближа имитација шареног света, покондирано изигравање "светских", "европских" и "отмених" индвидуа. (Стеријине комедије о покондиреним тиквама, лажама, паралажама и родољупцима, од пре 170 година, нису мртве!). Држава која мало шта вредно производи и извози, него много увози и живи од помоћи, не може имати ни стабилан динар, нити стабилне културне темеље. Истинска култура, слобода рада и мишљења нису њени чврсти темељи.

Процес културне, технолошке и сваке друге колонизације, такозвана глобализација, најлакше покорава најслабије, убија им самосвест. Намеће нам се све, од јела, генетски модификованих биљака и животиња, моде, обичаја, мишљења, до језика. Сиромашни, понижени и измучени грађани гледају како да се пребаци на Запад, а не како да бране своја културна обележја. (Ако једнога дана будемо писали протесте против глобализације, писаћемо их енглеским језиком, као и остали). Истине ради треба рећи да НАТО и Европска Унија не прогоне ћирилицу. Они само траже да се науче њихова правила и језик. Можда ће једног дана УНЕСКО и српску ћирилицу унети у светску (изгубљену) баштину.

Везе са светом тешко иду ћирилицом. У времену електронских медија и једног светског језика, она никоме не треба, смета. Налазимо се у шизофреној ситуацији: ударамо по латиничној тастатури да добијемо ћирилична слова, да бисмо потом ћирилични текст претварали (декодирали) у латинични. Невладине организације се боре за мултикултурно друштво, узимају паре за тај пле-

менити посао, а ћирилицу потпуно искључују.

У доба СеФеРеЈе напуштање ћирилице тумачено је српским доприносом учвршћавању братства и јединства, а одбрана ћирилице национализмом.

Већем делу националних мањина у Србији ћирилица није матерње писмо и она им оличава страх од асимилације. Неке политичке институције одбацују ћирилицу или је игноришу. Није забрављено ни време кад су ћириличне књиге спаљиване.

У општем трчању за латиницом, поред помодности, многи мисле да су напреднији, европскији, ако се служе латиницом и фирме својих кафана и продавница исписују на енглеском језику. Брза храна, брза и памет.

Могло би се одмах поставити више питања:

Да ли су кад услужили странца? Очекују ли ускоро њихову навалу? Треба ли странцу знање српског језика да би погодио где се продаје обућа, а где намештај? Знамо ли ми стране језике? Ако странац и дође у Пријеполје, да ли ће да седне од радости што је налетео на имитацију? Пре ће у томе видети наивност или улагивање за неки цент (касније ће сазнати да су му "урођеници" подвалили). Он таквих "енглеских" производа и фирми има много бољих, правих, у својој земљи!

Нисам сигуран да се у глобално село улази одбацивањем ћирилице.

Смисао трговања, путовања светом и туризма није у томе да све буде исто, да се угађа неуким и нерадозналим, него да се види и осети различитост, изворност, изузетност. Радије ће се странац фотографисати поред фирме ћириличне (односно на арапском или кинеском), него енглеске у Србији и Грчкој. Радије ће свратити у национални ресторан, са националним именом, мало ломити језик и купити националне сувенире, него имитације. Ако бисте Американца питали да ли више воли да по овдашњој чаршији види натписе на српском или енглеском језику, сигурно би више волео на српском. Њему је доста Америке, зато путује да би упознао нешто другачије. И у својој земљи ће га радозналост повући да проба нешто из њему далеког и непознатог света. Неће му бити тешко да се снађе, ако је објашњење (упутство) и на енглеском језику.

Исписивање фирми нема везе са учењем и знањем енглеског (и других) језика. Енглески ће се морати знати, због комуницирања и са Немцима, Бразилцима, Арапима, Кинезима, Норвежанима, Тутсима, ма колико се то нама не допадало. (Есперанто није успео). Путоказе и друга обавештења морамо из практичних разлога исписивати и енглеским језиком.

Одбраном ћирилице брани се универзална идеја: бити отворен свету, а чувати и показивати своје вредности.

Кад не може национална елита, како тек сиротиња и простота да буде мудра и достојанствена?

Вујица Бојовић

ИСТРАЖИВАЊА

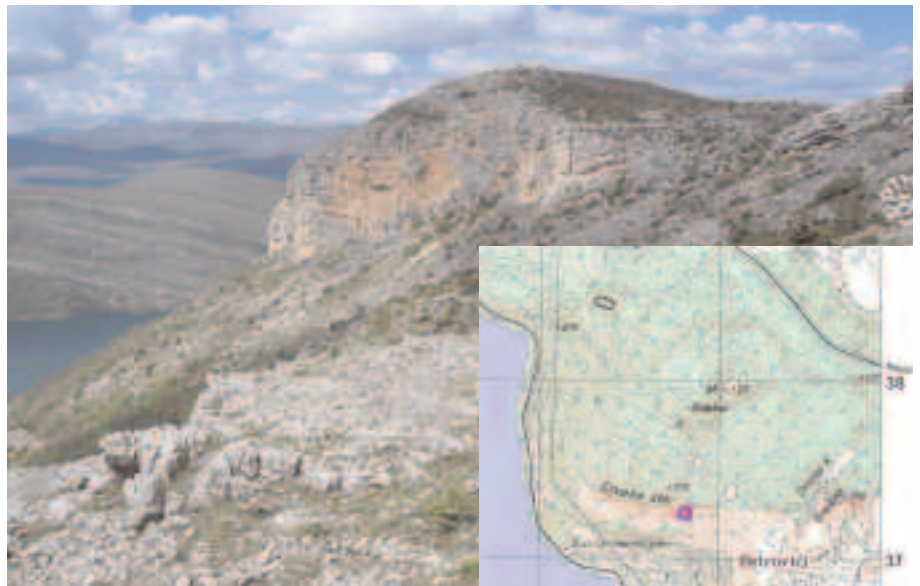
ПАЛЕОЛИТСКО НАЛАЗИШТЕ ЦРВЕНА СТИЈЕНА

Праисторијско станиште Црвена Стијена се налази на обали Билећког у селу Петровици општина Никшић. За археолошки свет је познато од средине прошлог века када су предузета археолошка истраживања која су од 1955-1964 спровођена у неколико кампања. Резултат ових истраживања је био право изненађење и за саме истраживаче чија су ископавања досегла до дубине од 21 метар. Ова дубина не представља завршни хоризонт археолошког фондуса. Ископавање дубљих седимената није било могуће из безбедонских разлога и непостојања одговарајуће опреме, за уклањање великих каменних блокова који су затрпали целу површину налазишта у одређеном геолошком периоду.

Са седиментима дебелим преко 21 метар, пожељним у XXXI археолошки стратум, Црвена Стијена је, уз

адаптацији до краја плеистоцена и почетка савремених климатских услова, и коначно, увода у неолит, земљораднички начин живота у Европу. Ни једна територија у Европи не поседује и не пружа овако широк спектар археолошких могућности и обећања. Најстарији стратуми Црвене Стијене су стари преко 200.000 година и самим тим су драгоцени за проучавање палеолитских људи и процеса насељавања Европе.

Изванредни резултати поменутих истраживања навели су групу стручњака да направи пројекат за ревизиона ископавања, анализе и интерпретацију Црвене Стијене. Пројекат реализују Центар за археолошка истраживања Црне Горе, Завичајни музеј Никшић и Универзитет Мичиген USA. Поменућу само окосницу научног тима који треба да реализује овај дугогодишњи, мулти-

налазишта El Castillo и Atapuerka у Шпанији, сврстана у ред налазишта са најдубљим седиментом у Европи. Изгледа да Црвена Стијена поседује најдужи археолошки континуитет у читавој Европи, почев од најранијег неолита па до средњег палеолита. Имајући ово у виду, Црвена Стијена је потенцијално једно од најзначајнијих налазишта на континенту. Црвена Стијена пружа готово јединствену прилику за откривање информација о прото-културној организацији средње палеолитског (неандерталског) човека, дугој транзицији до савремене људске културе и друштва, променама које су се дешавале од средњег до новијег палеолита, економској и социјалној

дисциплинарни посао: dr Robert Whallon - Универзитет Мичиген, dr Steven L. Khun i dr Mary Stiner - Универзитет Аризона, др Душан Михајловић - Универзитет Београд, dr Natalie Munro - Универзитет Конектикат, dr Fransesco Alhaque i dr Alexandar Recchi - Универзитет у Риму, dr Jamie Woodward Универзитет у Лидсу, потписник овог чланка који је руководио истраживања и други сарадници. Ревизиона